

LUND UNIVERSITY

Självårdsundervisning i Svenska kyrkan **en nulägesrapport om utbildning och fortbildning i självård 2015** Aldrin, Viktor

2016

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Aldrin, V. (2016). *Självårdsundervisning i Svenska kyrkan: en nulägesrapport om utbildning och fortbildning i självård 2015*. Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Självvårdsundervisning i Svenska kyrkan

EN NULÄGESRAPPORT OM UTBILDNING OCH FORTBILDNING
I SJÄLAVÅRD 2015

Viktor Aldrin

Centrum för teologi och religionsvetenskap
Lunds universitet
2016

Själavårdsundervisning i Svenska kyrkan

En nulägesrapport om utbildning och
fortbildning i själavård 2015

Viktor Aldrin

teol.dr. & excellent lärare ETP
gästforskare i kyrko- och missionsstudier

Centrum för teologi och religionsvetenskap
Lunds universitet, 2016

© Viktor Aldrin, gästforskare i kyrko- och missionsstudier, 2016

Alla rättigheter förbehålls författaren, som också ansvarar för innehållet.

Omslagsillustration av författaren.

Publikationen är en omarbetad utgåva av rapporten:

Viktor Aldrin, 2015. *Undervisning i konsten att vårda själar. Rapport om utbildning och fortbildning i själavård i Svenska kyrkan år 2015.*

Beställd av Kyrkostyrelsen, Svenska kyrkan, Uppsala.

Postadress:

Centrum för teologi och religionsvetenskap

LUX, Lunds universitet

Box 192, 221 00 Lund

Innehållsförteckning

1	Kommentar till utredningen	1
2	Förord till utredningen	2
3	Sammanfattning	3
4	Inledning	7
4.1	Uppdrag och arbete	7
4.2	Definition av viktiga begrepp	8
4.3	Undersökningsdesign	12
5	Själavårdsämnets utveckling och förändring	14
5.1	Bakgrund och förutsättningar	14
5.2	Forskningsöversikt	17
6	Utbildning i själavård vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut	23
6.1	Hur ser det ut nu?	23
6.2	Möter utbildningen upp behovet?	26
6.3	Vilka önskningsområden finns internt om förändring vad gäller utbildningen i själavård?	27
6.4	Slutsatser	29
7	Fortbildning i själavård i Svenska kyrkans tretton stift	33
7.1	Hur ser det ut nu?	33
7.2	Slutsatser	43
8	Behovet av fortbildning i stiftet	45
8.1	Möter fortbildningen upp behovet?	45
8.2	Vilka önskningsområden finns internt om förändring vad gäller fortbildningen i själavård?	46
8.3	Slutsatser	48
9	Bedömningar för möjlig organisation av en fortbildning i själavård	49
9.1	Bedömning av viktiga aspekter i organiseringen av fortbildning i själavård	49
9.2	Bedömning av problemet vad gäller forskning i själavård	54
10	Referenser	55
10.1	Lagtexter och förordningar	55
10.2	Litteratur	55
11	Bilagor	

1 Kommentar till utredningen

Utredningen om själavårdsundervisning i Svenska kyrkan 2015, var först och främst tänkt att användas som intern rapport till Kyrkostyrelsen. Det var också som sådan som den lades fram till Kyrkostyrelsen november 2015. Den form som utredningen har, är därför präglad av den beställning som gjordes, vilket bland annat innebär att rapporten inte skulle ha något metodavsnitt, och inte heller en teoretisk analys av rapportens resultat. Rapporten skulle däremot ha konkreta kostnadsförslag för samtliga förslag.

Efter att utredningen presenterats för Kyrkostyrelsen, har flera förfrågningar gjorts kring rapportens resultat, dels från vetenskapligt håll för att kunna få en vetenskaplig nulägesbeskrivning av undervisning i själavård i Svenska kyrkan år 2015, dels från allmänt håll för att få inblick i hur Svenska kyrkan bedriver undervisning i själavård.

Därför har jag beslutat att återutge delar av granskningen i denna publikation. Det är majoriteten av den ursprungliga rapporten som här publiceras, men med undantag av framför allt kostnadsförslag och vissa redaktionella justeringar. För den som önskar att få ta del av den ursprungliga rapporten, går det att ta kontakt med Kyrkostyrelsen.

Viktor Aldrin
Halmstad, 7 juni 2016

2 Förord till utredningen

Det som präster och diakoner (och i viss mån även församlingspedagoger och kyrkomusiker) gör i sitt arbete i själavården är bland de svåraste uppdragen som står att finna i Svenska kyrkan och kräver mycket av själavårdaren. Det beslut som togs av Kyrkomötet 2014 om att genomföra denna granskning föranleddes av prästers känsla av otillräcklighet i detta uppdrag. Detta uppdrag att granska Svenska kyrkans utbildning och fortbildning i själavård har för mig varit mycket hedersamt att få genomföra. Även om själavård många gånger är förknippat med tystnad – i respekt för tystnadsplikten – har mina besök och intervjuer med utbildare och fortbildare i själavård varit allt annat än tysta. Jag har överösts med både kunskaper om hur det ser ut just nu, men även med förhoppningar om förändringar. En av de mest vanliga kommentarer jag har fått är att denna utredning lyfter fram ett viktigt uppdrag i kyrkan – själavården.

Jag vill tacka följande personer för stöd under utredningens gång: Anne-Louise Eriksson (rektor för Svenska kyrkans utbildningsinstitut), programcheferna för prästutbildning och diakonutbildning, lärarna i själavård, själavårdsteamet på Göteborgs stifts Själavårdscentrum (för pilotstudien till enkäten), samt de själavårdsansvariga vid de olika stiftet.

Viktor Aldrin

teol.dr. & excellent lärare ETP
Halmstad, 1 september 2015

3 Sammanfattning

År 2014 beslöt Kyrkomötet (2014:101) att granska Svenska kyrkans utbildning och fortbildning i själavård.¹ I denna rapport redovisas resultatet av denna granskning. Uppdraget, som gavs till en extern granskare (Viktor Aldrin), har varit att:

1. Presentera den själavårdsutbildning (och själavårdsfortbildning²) som ges idag på Svenska kyrkans utbildningsinstitut och runt om i landet.
2. Delge en historik över själavårdsämnets utveckling och förändring.
3. Redovisa hur stiftens bedömer behovet av en vidareutbildning.
4. Bedöma hur en möjlig organisation och kostnader³ för en avancerad fortbildning kan se ut.

Rapporten presenterades för Kyrkostyrelsen november 2015.

Utbildningen i själavård bedrivs av Svenska kyrkans utbildningsinstitut inom ramen för den pastoralteologiska utbildningen som ges till präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker. Undervisningen sker i Uppsala och i Lund med hjälp av två lärare i själavård (en i Uppsala och en i Lund), som båda är prästvigda och tidigare verksamma som bland annat själavårdare. Utbildningen för olika grupper, framför allt präster och diakoner, ser mycket olika ut, beroende på de varierande förkunskaper som studenterna har när de börjar sin utbildning på Svenska kyrkans utbildningsinstitut. Präster har i stort sett svag tidigare grundkompetens i själavård, medan diakoner har en relativt omfattande grundkompetens kring samtalsmetodik med sig. Lärarna i själavård anser att den tid som ges för själavårdsundervisning är för liten för att bedriva undervisning i ett så pass komplext ämne. Lärarna konstaterar också lärarna att studenterna ofta har svårt att göra egna

¹ I motionen används begreppet utbildning enbart, men underförstått menas även fortbildning, vilket reds ut nedan under Definitioner 3.2.6.

² Text inom parentes är ett tillägg i denna rapport för att skapa extra tydlighet, utifrån den diskussion om begreppen undervisning, utbildning och fortbildning, som förs under Definitioner 3.2.6.

³ I denna publikation (2016) är samtliga kostnadsförslag borttagna då de inte längre anses vara relevanta.

bedömningar om undervisningen är tillräcklig, då det visat sig vara först efter avslutad utbildning och egen praktik som behovet av djupare utbildning uppstår. Undervisningen i själavård är uppskattad av studenterna, men granskningen finner att en tydligare forskningsanknytning i undervisningen är önskvärd. Som den nu bedrivs tenderar den att vara nära knuten till lärarnas egna personliga erfarenheter och inte i någon större utsträckning grundad i aktuell forskning om själavård och dilemman som är relevanta i dagens samhälle.

Fortbildningen i själavård bedrivs i de olika stift, men varierar kraftigt mellan omfattande fortbildningsverksamhet till i stort sett obefintlig fortbildning. I den enkät som skickades ut till stift, visade det sig att sex av tretton stift har ett Själavårdscentrum och att ytterligare två stift har motsvarande verksamhet. Däremot har fem stift inget sådant. I granskningen har det visat sig att det finns tydliga kopplingar mellan omfattande fortbildning i själavård och förekomsten av Själavårdscentrum eller motsvarande. Vad gäller samarbete mellan stift i fortbildningsfrågor, är det framför allt tre stift, Skara stift, Göteborgs stift och Lunds stift, som utmärker sig med en bred och omfattande samverkan kring fortbildning i själavård. Vidare angav åtta av de tretton stift att de kontinuerligt erbjuder fortbildning för präster och diakoner, men bara fyra stift angav detta för församlingspedagoger och tre stift för kyrkomusiker. Det gör församlingspedagoger och kyrkomusiker till två grupper i riskzonen eftersom utebliven fortbildning i själavård inverkar negativt både på själavårdaren och på de själavårdande samtalen. Vad gäller frågan om undervisning om handledning i själavård finns detta i tio av de tretton stift erbjuder sådan handledning, men alltså inte i tre stift.

I ett historiskt perspektiv visar rapporten en stark koppling mellan kristendom och själavård. Någon enhetlig definition av begreppet själavård finns emellertid inte inom kristendomen, utan flera olika definitioner används beroende på konfession och syn på vad själavården inkluderar. I denna rapport används Owe Wikströms definition av begreppet. Rapportens systematiska litteraturstudie över aktuell forskning om undervisning i själavård visar att det internationellt görs en uppdelning mellan utbildning och fortbildning i själavård, men att det i stort sett helt saknas forskning i Sverige. En nyutgiven avhandling från 2015, av Rudolfsson, behandlar emellertid

själavårdssamtal om sexuella övergrepp i Sverige och betonar bristen av undervisning om detta känsliga ämne.

När det gäller frågan om huruvida stiftets fortbildning möter upp behovet av undervisning i själavård anger fem stift att så är fallet, tre stift delvis, samt fem stift att så inte är fallet. Det innebär att enbart fem stift är nöjda med sin egen fortbildning, och åtta stift anser sig behöva ett fördjupat arbete med fortbildning i själavård. Avseende placeringen av en organiserad nationell fortbildning önskar sex av tretton stift att en sådan fortbildning ska placeras under Svenska kyrkans utbildningsinstitut, fyra stift anser det mer lämpligt med en regional bas med stift i samarbete, medan tre stift önskar placera denna direkt på stiftsnivå. Flera påpekade emellertid att själva placeringen inte var lika viktig som att en sådan organiserad fortbildning faktiskt kommer till stånd. Det påpekades också att en sådan fortbildning måste anpassas till de olika regionala förutsättningarna för att fungera i de olika kontexter som de tretton stift har.

Utredningens bedömningar för möjlig organisation av framtida fortbildning i själavård lyfter fram följande aspekter:

- Likvärdiga möjligheter till grundläggande fortbildning i själavård i de olika stift, i syfte att undvika de som arbetar i Svenska kyrkan riskerar att inte ha adekvata och fördjupade kunskaper i själavård.
- Påbyggnadsutbildningar som länkar in i utbildningen, i syfte att ge en mer omfattande undervisning i själavård än den som ryms inom ramen för utbildningen vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut före vigning. Dessa påbyggnadsutbildningar kan vara dels obligatoriska, dels frivilliga och utgå ifrån teman som berörs i själavården.
- Obligatorisk handledning för personer som bedriver själavård, i syfte att minska den stress och frustration som uppkommer hos själavårdaren i samband med själavård.
- Nationell utbildning av handledare för själavård, i syfte att bistå med professionell handledning.

Slutligen bedömdes problemet med brist på forskning om själavård i en svenskkyrklig kontext tillika forskningsstöd till utbildningen och

fortbildningen som central. Detta eftersom forskning utgör en förutsättning för en nyanserad och aktuell undervisning i självård.

4 Inledning

Här redovisas för hur uppdraget till granskningen är utformat samt hur det har genomförts. Avsnittet inleds med ”Uppdrag och arbete”, följs av ”Definitioner av viktiga begrepp”, samt avslutas med ”Undersökningsdesign”.

4.1 Uppdrag och arbete

Till kyrkomötet 2014 skickades en motion (2014:101, se bilaga C1) in av Sofija Pedersen Videke (S) om att göra en översyn av Svenska kyrkans utbildning i själavård.

Två frågor väcks i motionen: a) Kanske behövs mer tid för undervisning i detta viktiga ämne under utbildningen? b) Kanske behövs möjlighet till fortbildning på nationell nivå? Motionen föranledde ett betänkande hos Kyrkolivsutskottet (2014:20, se bilaga C2) där en bakgrund gavs till hur utbildningen i själavård ser ut i nuläget, 2014, samt ett förslag om att bifalla motionen 2014:101. Kyrkomötet beslöt att bifalla motionen och kyrkostyrelsen fick i uppdrag att genomföra översynen under 2015, för att därefter under 2016 genomföra eventuella förändringar i utbildningen i själavård i Svenska kyrkan.

Uppdraget gavs av Kyrkostyrelsen till en extern granskare, och redovisades under hösten 2015 för Kyrkostyrelsen. I uppdraget ingick att:⁴

1. Presentera den själavårdsutbildning (och själavårdsfortbildning⁵) som ges idag på Svenska kyrkans utbildningsinstitut och runt om i landet.
2. Delge en historik över själavårdsämnets utveckling och förändring.
3. Redovisa hur stiftens bedömer behovet av en vidareutbildning.

⁴ Se Bilaga D, under ”1.3 Organisation för startfasen”.

⁵ Text inom parentes är ett tillägg i denna rapport för att skapa extra tydlighet, utifrån den diskussion om begreppen undervisning, utbildning och fortbildning, som förs under Definitioner 3.2.6.

4. Bedöma hur en möjlig organisation och kostnader för en avancerad fortbildning kan se ut.

4.2 Definition av viktiga begrepp

Det finns många olika definitioner av själavård, och detta gäller även fler begrepp som används i denna rapport. För att göra det tydligt vad som behandlas i utredningen, följer här ett försök till pragmatisk definition av dessa begrepp.

4.2.1 Själavård

I denna rapport används följande definitioner av själavård, lånade av Owe Wikström.

Kristen själavård:

Själavård innebär att utifrån den kristna kyrkans tro och verklighets-uppfattning genom det enskilda samtalet stödja människors andliga och psykiska hälsa.⁶

Själavårdarens arbetsuppgift:

Själavårdarens arbetsuppgift är inte att behandla inre omedvetna psykiska konflikter, utan att söka förstå en konfidents problem och särskilt aktualisera och bearbeta existentiella livsfrågor. Han bör dessutom aktivt söka skapa förutsättningar för tro och fördjupning av en kristen verklighetstolkning. I denna process är såväl klassiska och nyskapande symboler – kyrkornas liturgier, musik och arkitektur, liksom de bibliska texterna och berättelserna – centrala.⁷

Samspelet i själavården:

I fokus för själavårdaren är samspelet mellan följande:

- Det personligt engagerande enskilda samtalet.
- Upplevelser av existentiella livsfrågor.
- Berättelser, symboler och riter som används för att bearbeta dessa livsfrågor – dels individens privata, dels de som man möter i teologin och kyrkan.
- Processen, genom vilken individen personligen tillägnar sig den religiösa traditionen.⁸

⁶ Wikström 2007, s. 175.

⁷ Wikström 2007, s. 31.

⁸ Wikström 2007, s. 182.

Själavårdens dimensioner:

Själavården kan sammanfattas i fyra dimensioner: omsorg, besinning, tolkning och fördjupning.⁹

4.2.2 Själavårdens former inom Svenska kyrkan

Det finns olika former av själavård i Svenska kyrkan: själavårdande samtal, enskild själavård och bikt.¹⁰

Själavårdande samtal innebär ett samtal med syfte att bedriva själavård. Detta kan alla i Svenska kyrkan göra, men två tjänstegrupper åsyftas särskilt i denna rapport eftersom det i praktiken kan komma att ingå i deras tjänster att bedriva själavårdande samtal: församlingspedagoger och kyrkomusiker. Vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut utbildas specifikt församlingspedagoger och kyrkomusiker för sådana samtal.

Enskild själavård är en särskild form av själavårdande samtal med på förhand givna ramar för hur ett sådant samtal bör se ut. Enbart präster och diakoner får genomföra enskild själavård och de utbildas även specifikt för detta.

Bikt är en rituell form av själavård som enbart en präst får genomföra. Målet med bikten är att konfidenten ska visa ånger över eget handlande och att prästen därefter förmedlar syndernas förlåtelse för agerandet. Enligt luthersk tradition existerar inte handlingen längre efter bikten, i Guds ögon, även om människor kan minnas handlingen. Präster utbildas särskilt för denna form av själavård.

4.2.3 Tystnadsplikt och absolut tystnadsplikt

Det finns två grader av tystnadsplikt inom Svenska kyrkan. Dels ”tystnadsplikt”, dels ”absolut tystnadsplikt”.^{11,12} Tidigare har denna tystnadsplikt varit inkluderad i Sveriges rikes lag för Svenska kyrkan,

⁹ Wikström 2007, s. 182.

¹⁰ Se även *Ett skyddat rum* 2010, s. 74–134.

¹¹ För en översikt över diskussioner om tystnadsplikten i Svenska kyrkan, se *Ett skyddat rum* 2010; samt Biskopsmötet 2000 (reviderat 2004).

¹²

men sedan 1 januari 2000 finns ingen statlig lag som reglerar tystnadsplikten, förutom rätten att inte behöva vittna i domstol om sådant som sagts i samband med enskilt samtal eller bikt.¹³ Begreppet ”absolut tystnadsplikt” finns av tradition inskriven i prästens uppdrag, och utredningen *Ett skyddat rum*¹⁴ hänvisar till inledningen till tolfte avdelningen i Kyrkoordningen, där vid utredningens tidpunkt fanns angivet om absolut tystnadsplikt, men i nuvarande formulering (se citat nedan) finns inte detta begrepp omnämnt, ej heller någon annan stans i Kyrkoordningen (2015, 1 januari). I Biskopsmötet 2000 (reviderat 2004) finns emellertid ett avsnitt om absolut tystnadsplikt.¹⁵ Av tradition inbegriper begreppet absolut tystnadsplikt att prästen inte får yppa något om vad som sagts under enskild själavård eller bikt, men är alltså inte reglerat i nuvarande Kyrkoordning.

Enbart själavårdsformerna enskild själavård och bikt omfattas av tystnadsplikt (även om det kan anses yrkesetiskt felaktigt att sprida information även om sådant som omnämns i samband med andra själavårdande samtal annat än enskild själavård eller bikt).

Enligt Kyrkoordningen (2015, 1 januari), regleras följande vad gäller tystnadsplikt dels för präster, dels för diakoner.

För präster (kap 31, §9):

Den som är eller har varit behörig att utöva uppdraget som präst har tystnadsplikt i fråga om uppgifter som han eller hon därvid har fått veta under bikt eller enskild själavård.

För diakoner (kap 32, §9):

Den som är eller har varit behörig att utöva uppdraget som diakon har tystnadsplikt i fråga om sådant som han eller hon därvid har fått veta under enskild själavård.[...]

Vidare, nämns i inledningen till tolfte avdelningen:

Det är nödvändigt att det för bikt och enskild själavård råder tystnadsplikt. Kyrkans själavård bedrivs på Kristi uppdrag. Bekännelse av synder sker

¹³ Svar på skriftlig fråga 2001/02:1006 Tystnadsplikt för präst eller biskop. Rättegångsbalken (SFS 1942:740), 36 kap, §5.

¹⁴ *Ett skyddat rum* 2010, s. 97–101.

¹⁵ Biskopsmötet 2000 (reviderat 2004), s. 21–24.

egentligen inte inför prästen utan inför Kristus, och eftersom Kristus inte röjer vad som sägs, är även den lyssnande prästen skyldig att tiga. Förtroendet för den enskilda själavården kräver att prästen inte kan befrias från sin tystnadsplikt. Diakonens tystnadsplikt gäller med vissa undantag. Även i övrigt måste människor som deltar i församlingens verksamhet kunna lita på att uppgifter om deras personliga förhållanden inte förs vidare.

4.2.4 Anmälningssplikt

Diakoners tystnadsplikt skiljer sig emellertid från prästers tystnadsplikt eftersom diakoner omfattas av anmälningssplikt (Kyrkoordningen (2015, 1 januari) kap 32, §9; kap 54, §§ 13a, 14, 15, 15a & 16).

4.2.5Handledning

Tystnadsplikten innebär emellertid inte krav på total tystnad för själavårdaren. Det finns, i likhet med psykologer och psykoterapeuter, möjlighet för själavårdare i Svenska kyrkan att få handledning kring sin egen själavård. Formerna för handledning stipuleras av Biskopsmötets brev från år 2000, reviderad 2004 (se bilaga B).¹⁶ Det innebär att en själavårdare kan, med en av stiftet särskilt utvald handledare, samtala i mer generella termer kring sin själavård utan att bryta tystnadsplikten. Grunden till detta är att minska den extrema stress som själavårdare (i likhet med psykologer och psykoterapeuter) kan utsättas för i samband med svåra själavårdssituationer som exempelvis rörande sexuella övergrepp. Det finns således inget totalt krav från Svenska kyrkan för själavårdare att aldrig yppa något om själavård, men det får enbart ske inom ramen för en anonymiserad kontext med en professionell och av stiftet utvald handledare.

4.2.6 Undervisning, utbildning och fortbildning

I de olika motioner, betänkanden och uppdrag som ligger till grund för denna rapport används flera olika begrepp som rör undervisning: utbildning, fortbildning, vidareutbildning, avancerad fortbildning och undervisning. Emellertid används begreppen ofta överlappande.

¹⁶ Biskopsmötet 2000 (reviderat 2004), s. 44f.

Exempelvis används i Kyrkostyrelsens uppdrag begreppet utbildning både för utbildning före vigning och efter vigning. För att förtydliga vilka specifika former av utbildning rapporten behandlar, används därför genomgående följande begrepp: undervisning, utbildning och fortbildning:

Undervisning i själavård – syftar på all form av pedagogisk/didaktisk aktivitet som har till syfte att formera/förändra/fördjupa kunskap och kännedom om själavård.

Utbildning i själavård – syftar på den formella undervisning som sker vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut för blivande präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker i ämnet/området själavård.

Fortbildning i själavård – syftar på den undervisning som sker av redan vigda personer inom ramen för deras uppdrag/anställning inom Svenska kyrkan för att fortsätta och förbättra sin egen själavårdspraktik.

4.3 Undersökningsdesign

För att skapa en både bred och djup förståelse av Svenska kyrkans undervisning i själavård har flera olika material hämtats in.

Vad gäller utbildning i själavård, har samtligt material inhämtats från Svenska kyrkans utbildningsinstitut. Materialet består här av:

- Intervjuer med lärare i själavård, studenter, programchefer för präst- och diakonprogrammen, samt med rektor.
- Dokumentstudier (ämnesplaner, kursplaner, litteraturlistor mm).
- Biskoparnas krav på utbildning av präster, diakoner och församlingspedagoger.
- Observation av undervisning (i Uppsala).
- E-postkontakt med lärarna i själavård, studievägledare, samt rektor.

För fortbildningsdelen, har materialet hämtats från en rad olika källor:

- Dokumentstudier (planer, policies mm för Svenska kyrkan).
- Telefonintervjuer med ansvariga för fortbildning.
- Enkät till samtliga stift om fortbildning i själavård (se bilaga A). Denna mailades ut till respektive stiftskansli som fick i uppdrag att skicka vidare enkäten till den på stiftet som var ansvarig för fortbildning inom själavård. Enkäten besvarades av samtliga stift under augusti 2015.
- Pilotstudie inför enkäten i form av observation och intervjuer av personal vid Själavårdscentrum i Göteborgs stift.

5 Själavårdsämnets utveckling och förändring

Här redovisas deluppdraget att ge en historik över själavårdsämnets utveckling och förändring. Avsnittet inleds med Bakgrund och förutsättningar som fokuserar på själavårdens praktik med tyngdpunkt på senare tid, samt avslutas med en Forskningsöversikt över internationell och svensk forskning om undervisning i själavård.

5.1 Bakgrund och förutsättningar

Själavård har sedan kristendomens begynnelse, utgjort ett av de praktisk-teologiska grundfundamenten. Samtal människor emellan om frågor som rör kristen tro har alltid funnits både inom kyrkans organiserade ramar och utanför dessa ramar i form av samtal mellan medkristna.¹⁷ Här fokuseras den organiserade delen, och då främst den typ av samtal som sker mellan präst eller diakon (härefter kallad själasörjare) och konfident, och som rör existentiella frågor i relation till den kristna tron.

Det finns emellertid ingen enhetlig definition av begreppet själavård, något som Lundberg noterat i en studie av 19 olika läroböcker i själavård.¹⁸

En person som mer än någon annan kommit att definiera kristen själavård under senare år i Sverige är Owe Wikström.¹⁹ Han pekar på det specifikt kristna i själavård, samt själavårdens relation till psykoterapi.²⁰ Tyngdpunkten i Wikströms definitioner, ligger på det enskilda samtalet mellan själavårdare och konfident inom ramen för en kristen kontext med betoning på andlig och psykisk hälsa, och där själavårdaren agerar på uppdrag av Kyrkan.²¹

¹⁷ Se exempelvis Evans 2000.

¹⁸ Lundberg 1992; Wikström 2007, s. 203f.

¹⁹ Wikström 2000.

²⁰ Wikström 2007, s. 31, 175, 182.

²¹ Wikströms definitioner citeras i denna rapport, under avsnittet 3.3, Definitioner.

Då själavårdspraktiken är så nära knuten till prästens och diakonens uppdrag och tjänst inom den kristna gemenskapen, har också undervisning i själavård varit en av de delar i den pastorala undervisningen som följt med sedan kristendomens uppkomst. En utbildning av präster och diakoner inom Svenska kyrkan inbegriper således även en utbildning i själavård, vid sidan om alla andra kunskaper, färdigheter och förmågor som präster, diakoner och församlingspedagoger (samt i viss mån även kyrkomusiker) måste arbeta med. Likväl är själavårdssamtalet något privat, och kringgärdat av sekretess i form av tystnadsplikt (för präster även absolut tystnadsplikt), vilket gör att denna pastorala praktik bara till viss del går att undervisas i, medan den egentliga praktiken sker individuellt och bortom kollegial erfarenhet. Det kan emellertid vara på sin plats att notera att det inte bara är själasörjaren som omfattas av sekretess, utan även konfidenten brukar anses ha ett informellt sekretesskrav att inte tala om vad som sagts i det enskilda själavårdssamtalet. Ibland avslutas själavårdssamtalet med bikt där prästen (i Svenska kyrkan kan enbart präster ge bikt) i slutet av bikten förmedlar konfidenten syndernas förlåtelse. Det som sagts mellan själasörjare och konfident under bikten är därmed, ur ett teologiskt perspektiv, "utraderat" i samband med förlåtelsen. Ett sådant samtal kan därmed ses som performativt i det att något händer samtidigt som prästen säger orden om syndernas förlåtelse.

Det ömsesidiga själavårdssamtalet har länge varit accepterat inom ramen för det svenska samhället (även frikyrkornas pastorer och präster har motsvarande absoluta tystnadsplikt, på samma sätt som exempelvis romersk-katolska kyrkan, de ortodoxa och österländska kyrkorna).²² Vad som sagts i ett själavårdande samtal, särskilt ett sådant samtal där konfidenten avlagt bikt, har ansetts vara oantastligt, även av sekulära, icke-religiösa personer och institutioner. Före år 2000 hade präster i Svenska kyrkan absolut tystnadsplikt via en statlig lag,²³ men efter 1 januari 2000 anses, från statligt håll, tystnadsplikten enbart vara en inomkyrklig angelägenhet.²⁴ Men kyrkornas absoluta tystnadsplikt för präster och pastorer har kommit att respekteras i

²² *Ett skyddat rum* 2010, s. 44–73.

²³ Kyrkolagen (SFS 1992:300), 36 kap, §1.

²⁴ Svar på skriftlig fråga 2001/02:1006 Tystnadsplikt för präst eller biskop.

svenska domstolar, och en präst eller motsvarande är inte skyldig att vittna kring sådant som uppgetts under själavård eller bikt.²⁵

Emellertid har, inom ramen för ett allt mer sekulariserat samhällsklimat, detta samhällskontrakt kommit att ifrågasättas. Det sekulära samhällets normer har, i exempelvis svensk dagspress, kommit att anses stå något över religiösa normer om dessa står i någon form av konflikt med sekulära normer.²⁶ Under 2000- och 2010-talet har en sådan konflikt mellan religiösa normer då sekulära normer utkristalliserats i synen på homosexualitet. Den generaliserande bilden som framkommit i svensk media är att det sekulära samhället omfamnar homosexualitet, medan specifikt de kristna kyrkorna är emot homosexualitet. Detta påstående är i hög grad felaktigt, men det kan konstateras att det finns en stor variation av uppfattningar om homosexualitet inom de kristna samfundet, på samma sätt som det finns i samhället i stort. Likväl har denna förenklade bild kommit att prägla synen på kristna kyrkor, och 2014 beslöt redaktionen för Uppdrag granskning i SVT att samtala med präster i Svenska kyrkan i syfte att visa på en inkonsekvens mellan Svenska kyrkans officiella syn på homosexualitet och en påstådd inofficiell syn.²⁷ Motsvarande simulerade samtal med dold kamera hade TV4 i programmet Kalla Fakta tidigare, 2011-05-08 genomfört med bland annat Frälsningsarmén, vilket emellertid fick mindre medialt genomslag.²⁸ För att kunna genomföra undersökningen fejkade en person att hen var homosexuell men ville sluta vara detta och att hen ville ha ett själavårdssamtal om detta. Prästerna var på förhand utvalda, enligt SVT, för att de ansågs ha negativ syn på homosexualitet. Samtalen spelades in med dold videokamera och en tid efter att samtalen hade genomförts, besökte redaktionen formellt prästerna och bad dem kommentera videoinspelningarna. Eftersom prästerna i enlighet med kyrkoordningen är förbjudna att kommentera själavårdssamtal, eller ens bekräfta att sådana ägt rum,

²⁵ Rättegångsbalken (SFS 1942:740), 36 kap, §5. Jfr. *Ett skyddat rum* 2010, s. 74–107.

²⁶ Se exempelvis Thurfjell 2015.

²⁷ För SVT:s egna material till programmet, se <http://www.svt.se/ug/ug-referens-bogbotarna> [hämtat 2015-08-12].

²⁸ För TV4:s egna kommentarer kring programmet, se <http://www.tv4.se/kalla-fakta/artiklar/kalla-fakta-kommenterar-4fbff2b204bf725194009d21> [hämtad 2015-08-12].

blev deras kommentarer flyktiga, något som av SVT uppfattades som att de dolde sina egentliga åsikter om homosexualitet. Programmet, som sändes i SVT1 2014-05-28, blev mycket omdebatterat i svensk press.²⁹ Det tidigare samhällskontraktet mellan kyrka och samhället kring tystnadsplikt i själavårdsamtal hade därmed brutits – själavårdssamtalet blev ett inomkyrkligt fenomen som saknade samhällelig motsvarighet. Samhällets gemensamma värden placerades därmed över religiösa värden (och det sekulära samhället ansåg sig ha tolkningsföreträdet för dessa).

5.2 Forskningsöversikt

Forskning om själavård har en lång och omfattande tradition. Under 2000-talet går det emellertid att se en relativt tydlig trend att allt mindre av denna forskning bedrivs inom en svensk kontext. Den internationella forskningen som bedrivs är både omfattande och har många olika ämnesförgreningar, medan den senaste svenska forskningen som existerar inom området är relativt gammal (från sekelskiftet 1900/2000 med undantag från en avhandling utgiven år 2015).³⁰ Vad detta kan bero på är utanför denna utrednings avgränsning att dra slutsatser om.

Emellertid finns än mindre existerande forskning om undervisning i själavård. Här följer därför först en kortare forskningsöversikt över aktuell internationell forskning om undervisning i själavård, främst med fokus på studier och vetenskapliga tidskrifter, därefter en översikt över den senaste svenska forskningen om undervisning i själavård.

5.2.1 Aktuell forskning om själavårdsundervisning

I syfte att skapa en internationell forskningsöversikt har metoden systematisk litteraturstudie använts, vilket innebär att urvalet till

²⁹ Kyrkolagen 31 kap, §11.

³⁰ För mer om Rudolfssons (2015) avhandling, se nedan under 4.2.1.2 Svensk forskning.

översikten inhämtats med framför allt indexdatabasgenererade metoder.³¹

5.2.1.1 *Internationell forskning*

En sådan genomsökning på databasen EBSCO/ALTA Religion Database med sökfrasen "pastoral care or pastoral counselling" AND "training" gav 382 träffar (databasens index för sökningen börjar år 1948). Fördelningen av dessa träffar var: vetenskapliga tidskrifter (296 träffar), recensioner (44), böcker (23), samt essäer/antologibidrag (19). Majoriteten av den indexerade forskningen är således publicerad i tidskrifter.

En mer avgränsad sökning på granskade publikationer (vetenskapliga tidskrifter, böcker och essäer/antologibidrag) mellan åren 2000 och 2015 gav 67 träffar (varav inga på svenska), vilket innebär att enbart cirka 20 procent av de ursprungliga träffar som finns i ALTA är från denna tidsperiod. En motsvarande avgränsning för granskade publikationer mellan åren 2005 och 2015 resulterade i 30 träffar (0 svenska), för perioden 2010-2015 blev resultatet 12 träffar (0 svenska), och där den senaste indexerade artikeln är från 2013. Utifrån denna förenklade sökning går det att dra slutsatsen att forskning inom detta område historiskt sett är relativt svag och vidare att antalet publicerade texter om självårdsutbildning drastiskt har sjunkit under 2000- och 2010-talet.

För de tidigare nämnda 67 träffar (varav inga svenska) som återfanns för åren 2000-2015 är 64 artiklar och 3 böcker, var följande fem ämnesord ("subjects") de vanligast förekommande, vilket ger en indikation över frekvensen i ämnen som studeras inom ämnesområdet:³²

³¹ Sökningarna genomfördes 2015-05-11.

³² De numerärt två största kategorierna, "poems" (53 träffar) och "meditations" (45 träffar) har här exkluderats från redovisningen då fokus här ligger på forskning.

Tabell 1. Lista över de fem vanligaste ämnesorden om själavårdsutbildning i ALTA 2000–2015³³

Ämnesord	Antal träffar
clergy-training	23
pastoral counselling-study	22
clinical pastoral education	17
pastoral counselling	12
clinical pastoral education-supervision	11

Fokus ligger, enligt denna lista, på pastorala perspektiv ("clergy" och "pastoral") i själavårdsutbildningen, samt på den för USA specifika fortbildningen "Clinical Pastoral Education (CPE)".³⁴ På sätt och vis speglar denna översikt även utredningens syfte med dels utbildning (training) och fortbildning (clinical pastoral education). Flyttas däremot fokus till publikationer mellan åren 2010 och 2015, med totalt 12 träffar, ser de fem vanligaste ämnesorden tämligen annorlunda ut:

Tabell 2. Lista över de fem vanligaste ämnesorden om själavårdsutbildning i ALTA 2010–2015³⁵

Ämnesord	Antal träffar
clergy-training	5
pastoral counselling-referrals	3
church work with abuse victims	2
clinical pastoral education	2
community mental health services	2
family violence	2
pastoral counselling	2
pastoral counselling-study	2
pastoral counselling-theology	2
pastoral counselling-training	2

³³ Ämnesordet "peer-reviewed" fanns även med i den ursprungliga listan med flest träffar, 28 stycken, men har här valts bort i tabellen.

³⁴ För en översikt över aktuell forskning om CPE, se Paal, Helo & Frick 2015.

³⁵ Ämnesordet "open access" (2 träffar), har exkluderats från denna lista.

I denna lista går det att se en viss förskjutning mot självårdsutbildning inriktat mot specifika teman, men eftersom urvalet enbart är 12 artiklar, får enskilda studier stort genomslag. Det som går att säkerställa är att även i denna senare tabell, är både utbildning och fortbildning vanligt förekommande ämnesord. Nyckelordet "family violence" kommer även det mycket högt upp i listan, vad gäller självårdsutbildning.

Vad gäller de tidskrifter som publikationerna för åren 2000-2015 återfanns i, stod särskilt två ut, nämligen *Journal of Supervision and Training in Ministry* (31 träffar), och *Journal of Pastoral Care & Counselling* (14 träffar), medan *Chaplaincy Today* (2 träffar), *Family and Community Ministries* (2 träffar), *Pastoral Psychology* (2 träffar), angavs mer sällan.

5.2.1.2 *Svensk forskning*

På samma sätt som för den internationella forskningen, har även de svenska indexdatabaserna Swepub (som listar svenska forskares publikationer) och Libris (båda drivna av Kungliga Biblioteket i Stockholm) använts.³⁶ En sökning av sökfrasen "själavård AND utbildning" i Swepub resulterade i 1 träff (kombinationen "själavård" med "undervisning" och "fortbildning" gav inga träffar, och enbart begreppet "själavård" resulterade i 20 träffar). En sökning i Libris av sökfrasen "själavård AND utbildning"³⁷ resulterade i 7 träffar (samtliga på svenska) och en publikation från och med år 2000³⁸, sökfrasen "själavård AND fortbildning" resulterade inte i några träffar, medan sökfrasen "själavårdsutbildning" som resulterade i en publikation.^{39,40}

³⁶ Sökningarna genomfördes 2015-05-11.

³⁷ Sökningarna "själavård AND utbildning" och "själavård AND undervisning" resulterade i stort sett samma poster, varvid enbart den första sökfrasen redovisas ovan.

³⁸ Kinman 2014.

³⁹ Öberg 2004.

⁴⁰ En granskning av träffarna visade att flera träffar var dubbelposter, vilka slogs samman i ovanstående resultat för att undvika otydligheter i resultatet. Även St.

En slutsats att dra utifrån dessa sökningar är att det i stort sett saknas genomlysning av svensk utbildning och fortbildning i själavård. Det finns emellertid en större studie om själavårdsutbildning (som på grund av Libris kategorisering inte återfanns i ovanstående sökningar). Det är en avhandling om läroböcker för undervisning i själavård, nämligen Per-Olof Lundbergs *Människan i själavården: En teologisk analys av människosynen i själavårdslitteratur från 1945 till 1984* utgiven år 1992 som behandlar 19 olika läroböcker i själavård från flera olika länder och konfessioner utifrån begreppet människosyn i själavård. Eftersom dessa läroböcker är relativt gamla vid tiden för denna studie, kommer resultatet från Lundbergs studie inte att vidare behandlas här.

Året efter att kyrkomötet beslutat att bifalla motion 2014:101, lades en avhandling fram på Psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet, *Walk With Me: Pastoral care for victims of sexual abuse viewed through existential psychology*,⁴¹ av Lisa Rudolfsson som gav ett nytt perspektiv på behovet av en själavårdsutbildningsutredning. En viktig slutsats i denna avhandling är nämligen att präster upplever sig oförberedda i själavården av offer för sexuellt utnyttjande eftersom de inte anser sig ha tillräckligt med kunskap om själavård i sådana frågor. Prästerna är även ovilliga att ta emot handledning eftersom de anser att det ingår i vingen att bära andra människors lidanden, men detta resulterar enligt Rudolfsson i att själavårdaren många gånger ”går under” som människa. Genom att inte kunna prata om själavård blir det, enligt Rudolfsson, svårt för präster och diakoner att bearbeta det som sagts, vilket kan leda till psykiska trauman för själavårdaren. Vidare menar Rudolfsson att det framför allt är kvinnliga präster och diakoner som får bära merparten av de tunga samtalen, vilket kan vara en bidragande orsak till den höga sjukfrånvaro som just kvinnor har inom Svenska kyrkan.

Lukasstiftelsens medlemskrift har exkluderats i urvalet, samt poster som vid närmare granskning inte behandlar själavårdsundervisning.

⁴¹ Rudolfsson 2015.

5.2.1.3 *Sammanfattning av forskningsöversikten*

För att sammanfatta den systematiska litteraturstudien, kan följande slutsatser dras. Det existerar studier om undervisning i själavård, men dessa studier behandlar inte den svenska kontexten. Två undantag från denna lucka i forskningen är Lundbergs avhandling som visserligen inte studerar själva undervisningen, men däremot den litteratur som använts inom internationell själavårdsundervisning, samt Rudolfssons nyligen publicerade avhandling.⁴² Den internationella forskningen om själavårdsundervisning har i stort sett riktats mot två delar: dels utbildning av präster, dels fortbildning av präster och då framför allt inom ramen för sjukhusvård.

Kunskaperna om hur själavård bedrivs i Svenska kyrkan är därmed i hög grad bristfällig, om än till viss del belyst av Rudolfssons avhandling med dess fokus på själavårdssamtal om sexuella övergrepp. En svensk genomlysning av själavårdsundervisning behövs därmed för att underlätta jämförelser med den aktuella forskning som existerar utanför den svenska kontexten om själavårdsundervisning.

⁴² Lundberg 1992; Rudolfsson 2015.

6 Utbildning i själavård vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut

Här redovisas deluppdraget att presentera den själavårdsutbildning som idag ges på Svenska kyrkans utbildningsinstitut. Avsnittet är strukturerat utifrån underfrågor och inleds med en nulägesrapport i avsnittet "Hur ser det ut nu?", fortsätter med en något utökad nulägesrapport i form av lärarnas och programchefernas (för prästutbildningen och diakonutbildningen) tankar om hur behovet av själavårdsutbildning ser ut i nuläget inom Svenska kyrkan i avsnittet "Möter utbildningen upp behovet?", samt lärarnas reflektioner om kring förändring av den egna själavårdsutbildningen i det framåtblickande avsnittet "Vilka önskningar finns internt, hos de intervjuade, om förändring vad gäller utbildningen i själavård?". Det avslutas med en sammanfattande bedömning i stycket, "Slutsatser", där framkomna resultat värderas utifrån rapportens uppdrag.

6.1 Hur ser det ut nu?

Nulägesrapporten om Svenska kyrkans utbildningsinstitut har delats in i två avsnitt för att dels täcka in de förkunskaper som studenterna kommer med, dels redovisa för den undervisning som bedrivs i själavård.

6.1.1 Förkunskaper inför utbildningen i själavård

Majoriteten av den utbildning som blivande präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker som ämnar verka inom Svenska kyrkan får idag, 2015, sker utanför Svenska kyrkans utbildningsinstitut. Präster förutsätts ha en magisterexamen i teologi, diakoner förutsätts ha en socionomutbildning (eller motsvarande), församlingspedagoger förutsätts ha en lärarexamen, och kyrkomusiker förutsätts ha en kyrkomusikerutbildning på minst folkskolenivå. Enbart ett avslutande år, för präster, diakoner och församlingspedagoger eller ett avslutande halvår, för kyrkomusiker, sker i utbildningsinstitutets regi. Därmed är det bara en mindre del av utbildningen som institutet har hand om, och alla de ämnen som

undervisas i under denna tid är starkt begränsade. Det finns existerande utbildning i själavård enbart vid två högre lärosäten (Teologiska högskolan i Stockholm, samt Johannelunds Teologiska Högskola och då inom ramen för ett teologiskt program) medan övriga svenska högre lärosäten inte bedriver någon specifik undervisning⁴³ som föregår institutets avslutande utbildning. Det bör emellertid noteras att grundutbildningen inför Svenska kyrkans utbildningsinstitutets utbildning i själavård ser olika ut framför allt vad gäller präster och kyrkomusiker å ena sidan och diakoner och församlingspedagoger å andra sidan. Vad gäller präster finns ingen särskild inledande utbildning om gäller grunder i själavård, förutom eventuella poäng i religionspsykologi som kan ingå i ett teologiskt program. Blivande kyrkomusiker har, i alla fall utifrån förkunskapskraven, ingen utbildning i samtal eller sociala aspekter av att leda musikgrupper i kyrkan. För diakoner krävs däremot en avslutad utbildning före diakonstudier med krav på utbildning i samtalsmetodik, helst socionomprogrammet, samt arbetspraktik, vilket innebär att diakonstudenterna har relativt omfattande kunskaper och erfarenheter vad gäller möten med andra människor med sig in i studierna. Församlingspedagogerna får en i stort sett motsvarande utbildning i samtalsmetodik som diakonerna under lärarutbildningen.

Lärarna på Svenska kyrkans utbildningsinstitut har identifierat att prästkandidaterna anser sig ha goda kunskaper om själavård när de påbörjar den avslutande utbildningen, men att denna kunskap i realiteten rör sig mest om teologisk teori, men mycket litet om samtal i praktiken, samt att många prästkandidater till och med har svårt att prata om svåra existentiella ämnen då de säger sig inte ha pratat om sådant tidigare. Studenterna i kyrkomusik, å andra sidan, tenderar att bortse ifrån de sociala aspekterna av kyrkomusiken, där behovet av själavårdande samtal uppkommer.

⁴³ Med specifik menas här särskilda kurser som inriktar sig mot själavård, och inte det mer allmänna religionspsykologiska ämnet, eller praktisk-teologiska ämnet inom området religionsvetenskap och teologi. Sökningen gjordes via antagning.se 2015 och avgränsades mot utbildningar som startade 2015 (vt och ht).

Här föreligger således en stor skillnad i förkunskaperna om själavård mellan blivande präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker.

6.1.2 Undervisningen i själavård

Undervisningen som bedrivs vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut i själavård är praktiktäna och bedrivs framför allt av institutets två lärare i ämnet Själavård, men i viss mån av lärare i ämnet Människans livsvillkor. Den sammanlagda utbildningstiden i själavård är för prästkandidater 84 timmar, för diakonstudenter 64 timmar, för församlingspedagogstudenter 20 timmar, samt för kyrkomusikerstudenter 30 timmar.⁴⁴ Fokus ligger på hur studenterna kan bli själavårdare inom ramen för den själavård som bedrivs i Svenska kyrkan. Utgångspunkten i undervisningen är, ur ett teologiskt perspektiv, den lutherska Nådens ordning, samt psykologisk teori om terapeutiska samtal. Lärarna i själavård betonar också vikten av att i undervisningen tydliggöra skillnaden mellan terapi och själavård, där den första har till syfte att hjälpa människan i sig själv, medan själavården har till syfte att hjälpa människan i hennes relation till Gud. Trots att själavården som verksamhet är mycket äldre än terapin, har själavården knutit an till och låtit sig definieras utifrån psykologin mer än teologin menar lärarna. Lärarna i själavård ser det som viktigt att präster och diakoner inte ska bedriva terapi, och att vid behov ska prästen eller diakonen istället hänvisa till en terapeut.

Den kurslitteratur som används är till stor del vald utifrån lärarnas olika erfarenheter av själavård, och samma böcker används inte i Lund respektive Uppsala, även om det finns en gemensam kurslitteraturlista där samtliga böcker som används både i Uppsala och i Lund ingår. Orsaken till detta, är, enligt de båda programcheferna för präst- och diakonutbildningarna, samarbetssvårigheter mellan lärarna i själavård. En av lärarna ansåg att det var svårt att hitta bra kurslitteratur (de får viss hjälp av bokhandeln Arken i Lund), medan den andre läraren skrivit en egen kursbok som emellertid innehåller hänvisningar till

⁴⁴ För kyrkomusikerstudenterna är undervisningen i själavård fördelad på 22 timmar inom ramen för kursen Människans livsvillkor och 8 timmar i kursen Själavård.

skönlitteratur och personliga erfarenheter (men inte till aktuell forskning).

Undervisningen har sin grund i en gemensam kursplan för Uppsala och Lund men är mycket personbaserad, dels genom att lärarna bygger framför allt på egen erfarenhet och egen reflektion utifrån självårdens historia, dels genom att det inte finns några mer generella riktlinjer kring undervisningen såsom lärarna uppfattar det. Det innebär att en genomgången utbildning i självård i teorin resulterar i samma kunskaper och kompetenser oberoende på studieort på grund av gemensam kursplan och kurslitteratur, men i praktiken på grund av lärarnas möjligheter till stora skillnader i undervisningen och valet av litteratur inom ramen för kurslitteraturen blir undervisningen mycket beroende på studieort och lärarens personliga intresse. Kunskaperna är emellertid i stort sett likvärdiga. Ett förslag till att söka minska denna risk till minskad likvärdighet är att söka samförstånd mellan lärare i självård och programchefer kring vad undervisningen ska innehålla och vad syftet med undervisningen är, eftersom nuvarande formella verktyg inte fungerar helt tillfredställande i praktiken.

De två programansvariga för präst- och diakonutbildningarna betonar att dessa båda utbildningar ser relativt olika ut – sett ur ett programperspektiv – vad gäller hur den specifika utbildningen i självård kommer in i utbildningskontexten. Utbildningen för präster lägger fokus på hantverket att vara präst, och knyter detta till ett teologiskt perspektiv, medan utbildningen för diakoner har en evidensbaserad ansats med sociologiskt perspektiv.

6.2 Möter utbildningen upp behovet?

De intervjuade lärarna upplevde att undervisningen i självård på Svenska kyrkans utbildningsinstitut inte räckte till i den utsträckning som de ansåg behövdes och delade därmed synen i Kyrkolivsutskottets betänkande (2014:20).⁴⁵ Det de framför allt betonade var att undervisningen tenderar att bli ”snuttifierad” och inte gå på djupet med de mycket komplexa ämnen och fenomen som förekommer i självården. Exempelvis gavs en diskussion om ordet synd enbart cirka

⁴⁵ Se bilaga C2, s. 4.

1 timmes samtal.⁴⁶ Programcheferna för präst- och diakonprogrammen delade lärarnas uppfattningar vad gäller den totala utbildningen i själavård, men påpekade samtidigt att försök har gjorts att integrera kursen i själavård in i de andra kurserna utan större framgång på grund av intressekonflikter i den vidare lärarkåren på Svenska kyrkans utbildningsinstitut.

De studenter som intervjuades om undervisningen i själavård var mycket positiva, framför allt till lärarnas personliga insatser (en student beskrev även undervisningen i själavård som själavårdande). Emellertid noterade lärarna att studenterna ofta anser att undervisningen är tillräcklig, och ofta tycker att den i viss mån borde minska till förmån för liturgisk undervisning. Detta bekräftades av några av de intervjuade studenterna. En student ansåg exempelvis att hen inte kommer att bedriva särskilt mycket själavård framöver, eftersom hen ska arbeta med konfirmander. Det är, enligt de intervjuade lärarna och programcheferna först efter examinationen, då de som vigda genomfört egen själavård, som studenterna ändrar sin uppfattning och istället önskar att de hade fått mer utbildning i själavård. Vid den återsamling som tidigare skett (inom ramen för det tidigare utbildningsprogrammet) nio månader efter avslutad utbildning på Svenska kyrkans utbildningsinstitut är detta något som ofta togs upp av de tidigare studenterna. Studenternas självskattning förändras alltså tydligt i samband med egen verksamhet, från ett liturgifokus till ett själavårdsfokus.

6.3 Vilka önsknings finns internt om förändring vad gäller utbildningen i själavård?

Lärarna identifierade inbördes olika behov kring utbildning i själavård, men med det gemensamma att de ansåg att nuvarande utbildningsstruktur hos Svenska kyrkans utbildningsinstitut ger för mycket plats för teoretiska kunskaper om livssyn och livskunskap på bekostnad av den praktiska själavårdsundervisningen. Båda lärarna har arbetat länge med själavårdsutbildning inom Svenska kyrkans tidigare pastoralinstitut. En av lärarna önskade möjlighet till mer

⁴⁶ Observation av undervisning och samtal med lärare i själavård.

grundläggande psykologisk grundkunskap hos studenterna på Svenska kyrkans utbildningsinstitut, medan den andre läraren önskade tid för egen fördjupning och fortbildning för att aktualisera och förnya undervisningen.⁴⁷

Vidare önskade lärarna möjlighet att ge ett mer helhetsfokus kring själavård på Svenska kyrkans utbildningsinstitut, så att hela den pastorala omsorgen om församlingsmedlemmarna och inte bara de enskilda samtalen, utan även predikan, och annan konfessionell verksamhet inkluderades.

De båda programcheferna för präst- och diakonprogrammen markerade båda att de önskade att den nya utbildningsreformen ska få möjlighet att hitta sina nya former först, innan större förändringar av utbildningen i själavård sker. Båda programcheferna förde även fram sina visioner för hur de nya utbildningarna ska se ut och hur förändringsarbetet just nu pågår i riktning mot dessa visioner. Exempelvis ville programchefen för prästutbildningen lyfta fram det nya i utbildningen såsom organisationskunskap för att markera en brytning mot tidigare utbildning, och programchefen för diakonutbildningen betonade en ny evidensbaserad ansats i undervisningen med fokus på problembaserad undervisning. Programchefen för diakonutbildningen menade vidare att det även kan finnas ett framtida behov av att tydligare dela upp utbildningarna för präster och diakoner eftersom själavården spelar så olika roller inom dessa båda yrken, medan programchefen för prästutbildningen snarare önskade ökad samverkan mellan de båda programmens själavårdsutbildningar. Därutöver angav även programchefen för diakonutbildningen att det vore önskvärt med mer problembaserad undervisning med verklighetstroga fallstudier för studenterna att arbeta med.

⁴⁷ Rektor opponerade sig emellertid mot lärarens upplevelse av tidsbrist, eftersom lärarna enbart har en mindre tid för undervisning, ca 9 klocktimmar per vecka, och tiden för administration inklusive gemensamma gudstjänstaktiviteter är beräknad till cirka 6 timmar i veckan (uppgifter från Studierektor via e-postkommunikation).

6.4 Slutsatser

Utifrån ovanstående genomgång av utbildningen i själavård kan följande slutsatser dras, indelat i underavdelningarna "Pedagogiska aspekter på undervisningen", "Etik i undervisningen", "Undervisning i hanteringen av själavårdssamtal som rör våld och sexuella övergrepp", samt "Forskningsanknytning i undervisningen".

6.4.1 Pedagogiska aspekter på undervisningen

Undervisningen i själavård på Svenska kyrkans utbildningsinstitut är i nuläget mycket uppskattad av studenterna och lärarna har en tydlig pedagogisk ansats i den undervisning som sker, både på ett praktiskt plan och på ett metateoretiskt plan kring sin egen undervisning. Många praktisknära exempel lyfts i undervisningen vilket ger studenterna en tydlig koppling till sin framtida verksamhet. Emellertid bör noteras att undervisningen är mycket individbaserad, där lärarens egna erfarenheter och åsikter om själavård tydligt präglar undervisningens upplägg och innehåll. Eftersom båda lärarna vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut är prästvigda och erfarna själavårdare blir därmed undervisningen mycket praktisknära. Då de båda lärarna har olika syn på vad själavårdsundervisningen ska innehålla, skiljer sig utbildningen emellertid åt för de kandidater som går i Uppsala respektive Lund. I Uppsala ligger tyngdpunkten på pastoralpsykologi medan i Lund på pastoraltologi. Eftersom undervisningen är personligt erfarenhetsbaserad innebär det även att det som en lärare tänkt på eller varit med om blir tongivande i undervisningen, och gamla erfarenheter förs vidare till nya kandidater, oberoende av om dessa erfarenheter längre är relevanta eller är representativa för en större grupp än lärarna själva. Målet bör vara att utbildningarna i Uppsala och Lund är likvärdiga för studenterna, och för att detta ska uppnås behövs tydligare ramar som lärarna behöver förhålla sig till.

6.4.2 Etik i undervisningen

Själavård resulterar i många etiska dilemman och det är därför viktigt för studenterna att ha kunskap om, och även viss praktisk färdighet i

att hantera dessa. Det förekommer redan i nuläget viss utsträckning sådan undervisning om etiska dilemman, men den tenderar att bli ytlig i det att det finns korrekta regler att förhålla sig till så att problem kan undvikas. De djupgående etiska problem som finns i självården, bland annat vad gäller relationen mellan självvårdare och konfident (ur ett samtidsperspektiv), och hur man som självvårdare hanterar svåra situationer av självvård (exempelvis i samtal om sexuellt våld mot barn eller självmordsplaner), behöver beröras ytterligare, och då inte ur ett regelperspektiv utan med fokus på att förstå de svåra val man som självvårdare ibland utsätts för utan att kunna välja bort dem och hur detta kan hanteras.

6.4.3 Undervisning i hanteringen av självvårdssamtal som rör våld och sexuella övergrepp

Detta område är ett av de mest komplexa och svåra inom självvård. Trots detta är det ett område som i stort sett lyser med sin frånvaro i nuvarande utbildning. Det är viktigt att studenterna i utbildningen får viss kunskap om sexuella övergrepp, både inom hemmet, och i samhället, samt övergrepp gentemot minderåriga. Det är väsentligt att undervisa om övergrepp mot kvinnor, men även mot män. Även kunskap om hantering av den som förbrutit sig sexuellt gentemot en annan människa måste inkluderas i denna undervisning.

6.4.4 Forskningsanknytning i undervisningen

Utbildningen vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut faller inte inom ramen för Högskolelagen, och därmed inte heller dess krav på att all undervisning ska vara baserad på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.⁴⁸ Emellertid har, enligt rektor, den senare tidens ökade betoning på akademisering av Svenska kyrkans utbildningar lett till att motsvarande ansats nu finns även inom Svenska kyrkans utbildningsinstitut med undervisning i nära relation och samverkan med forskning. Forskningsbaserad är emellertid inte bara ett krav för utbildning på högre nivå (även grundskolan och gymnasieskolan har numera motsvarande formuleringar), utan även en förutsättning för

⁴⁸ Högskolelagen 1 kap, §2.

undervisningen, eftersom forskning för in nya perspektiv i undervisningen som en enskild lärare själv inte alltid kan åstadkomma med beprövad erfarenhet, och kan därmed bidra med svar till svårösta frågor. De stora strukturer som kan framkomma i sådan forskning är svår att på egen hand erfara och missas därför lätt i undervisningen.

Undervisningen vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut i själavård kan inte sägas vara forskningsbaserad i någon större utsträckning, i betydelsen att andra personers vetenskapliga forskning påverkar och lägger grunden för undervisningen (även om en sådan ansats, med fokus på evidensbaserad forskning, görs inom ramen för diakonprogrammets övriga kurser enligt ansvarig programchef). Hade en sådan ansats gjorts inom själavårdsundervisningen, skulle den omfattande internationella forskning som existerar i själavård kunna komma utbildningen till del. Istället tenderar undervisningen i själavård att bli träning i ett hantverk, men även ett hantverk kan må bra av forskning om nya synsätt och problem. Forskning gör också lärarna mindre ensamma i lösandet av problem, eftersom de inte längre själva måste finna egna lösningar på problem, utan istället kan ta in andras försök till att lösa motsvarande problem och vad dessa kommit fram till.

En aktuell doktorsavhandling i Sverige, ovan nämnd under tidigare forskning, av Rudolfsson, belyser exempelvis problematiken med prästers själavård i samtal om sexuella övergrepp.⁴⁹ Studien berör allvarliga problem, i Sverige, men den har inte planerats att bli inkluderad i kurslitteraturen på Svenska kyrkans utbildningsinstitut. Inte heller exempelvis de etiska dilemman som rör själavården i en nutida kontext, som bland annat presenteras i antologin *"After you!" Dialogical ethics and the pastoral counseling process*, som bland annat berör den hierarki som uppstår mellan själavårdare och konfident i själavårdssamtalet och vad det innebär för själva samtalet finns med i undervisningen.⁵⁰

Det är ingen fördel att helt ta bort den erfarenhetsbaserade undervisningen och ersätta den med en "neutral" vetenskaplig forskningsbaserad undervisning. Majoriteten av forskning som berör

⁴⁹ Rudolfsson 2015.

⁵⁰ Liégeois m.fl. 2013.

själavård är empiriskt belagd, med grund i existerande och aktuell själavård och den skulle därför kunna bidra med viktig kunskap. För att detta ska kunna uppnås behöver lärarna, enligt egen uppgift, hjälp (ingen av lärarna i själavård är disputerad eller aktiv forskare i själavård). Lärarna efterlyste även mer tid inom ramen för sin tjänst att söka efter ny kurslitteratur till undervisningen. En lösning kan vara att tillsätta en forskartjänst (se förslag nedan), antingen vid Svenska kyrkans forskningsenhet, eller vid något högre lärosäte, med inriktning mot själavård i Svenska kyrkan, och där ett deluppdrag för innehavaren av denna tjänst vore att förse lärarna på Svenska kyrkans utbildningsinstitut med aktuell forskning om själavård (ämnesöversikter) och förslag till relevant och aktuell kurslitteratur för att tillgodose utbildningens vetenskapliga grund.

7 Fortbildning i själavård i Svenska kyrkans tretton stift

Här redovisas deluppdraget att presentera den själavårdsfortbildning som ges idag i Svenska kyrkans tretton stift. Avsnittet inleds med en nulägesrapport i avsnittet ”Hur ser det ut nu?”, samt avslutas med en sammanfattande bedömning i ”Slutsatser”.

7.1 Hur ser det ut nu?

Utbildningen som sker vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut utgör bara en del av den undervisning i själavård som en präst, diakon, församlingspedagog eller kyrkomusiker får ta del av. Det finns även olika former av fortbildning, mer eller mindre organiserad vid de tretton stiftet inom Svenska kyrkan. För att utreda nuvarande situation, samt eventuella önskemål om förändringar, genomfördes en pilotstudie i form av ett studiebesök och intervjuer med verksamma vid Göteborgs stifts själavårdscentrum, vilket i sin tur mynnade ut i en enkät som under augusti 2015 skickades ut (med hjälp av stiftskanslien) till själavårdsansvariga vid samtliga stift. Samtliga stift besvarade enkäten.⁵¹

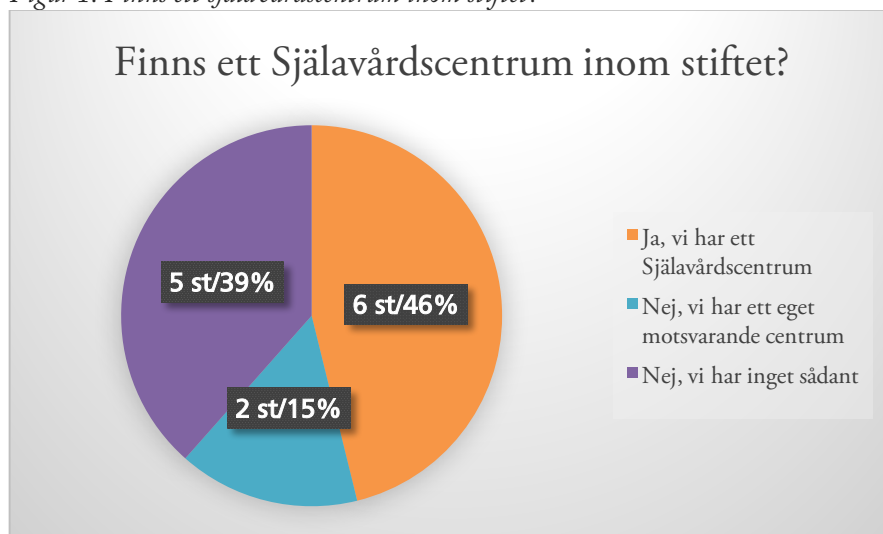
Här följer en översikt över stiftens arbete i nuläget, vad gäller hur själavårdsstödet organiseras i stiftet, samarbeten med andra stift kring fortbildning i själavård, tillgång till kontinuerlig handledning för själavård, introduktionskurser i själavård för nyligen vigda, samt organiserad och återkommande fortbildning i själavård i stiftets regi.

7.1.1 Hur själavårdsstödet organiseras i stiftet

Något fler än hälften (8 av 13) av stiftet har organiserad stödverksamhet för själavård, varav 6 stift har ett Själavårdscentrum och 2 stift har motsvarande verksamhet (figur 1).

⁵¹ Se bilaga A för enkäten. Noteras bör, att de personer som svarade på enkäten inte var anonyma, samt att det är deras personliga åsikter som resultaten grundar sig på.

Figur 1. Finns ett själavårdscentrum inom stiftet?

(N=13)

Förklaringar:

Har Själavårdscentrum: Skara stift, Växjö stift, Lunds stift, Göteborgs stift, Luleå stift, Stockholms stift.

Har motsvarande centrum: Linköpings stift, Västerås stift, Härnösands stift, Luleå stift, Stockholms stift.

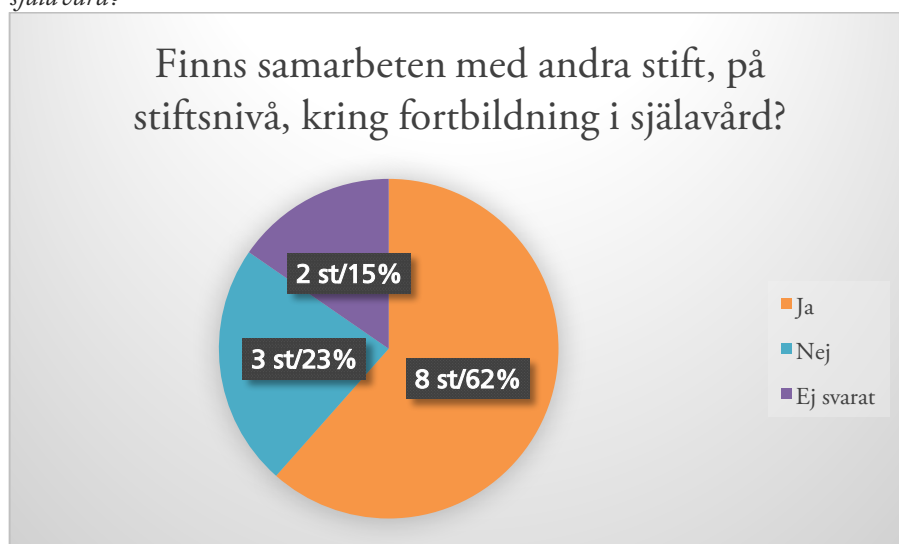
Ingen sådan organisation: Uppsala stift, Strängnäs stift, Karlstads stift, Härnösands stift, Visby stift.

Inget stift angav att de hade stiftssamarbete kring organiserandet av ett själavårdscentrum eller motsvarande. Fem stift, däremot, angav i enkäten att de inte har någon sådan stödverksamhet alls (noteras bör, att ett stift av dessa, Uppsala stift, angav i enkäten att de inte har någon sådan verksamhet, men hänvisar senare ändå till en likartad verksamhet).

7.1.2 Samarbeten med andra stift kring fortbildning i själavård

Åtta av de tretton stiftet anger att de har något eller flera samarbeten⁵² med andra stift vad gäller fortbildning i själavård. Enbart tre anser att de inte har något sådant samarbete, medan två stift inte svarade på frågan alls. Bland de tre stift som svarat nej finns ett som har ett Självårdscentrum, ett som har ett motsvarande, och ett som inte har något sådant. Eftersom två stift inte svarat på frågan som samarbeten är det inte möjligt att fullt ut se eventuella samband med existensen av Självårdscentrum eller motsvarande och samarbeten.

Figur 2. Finns samarbeten med andra stift, på stiftsnivå, kring fortbildning i själavård?

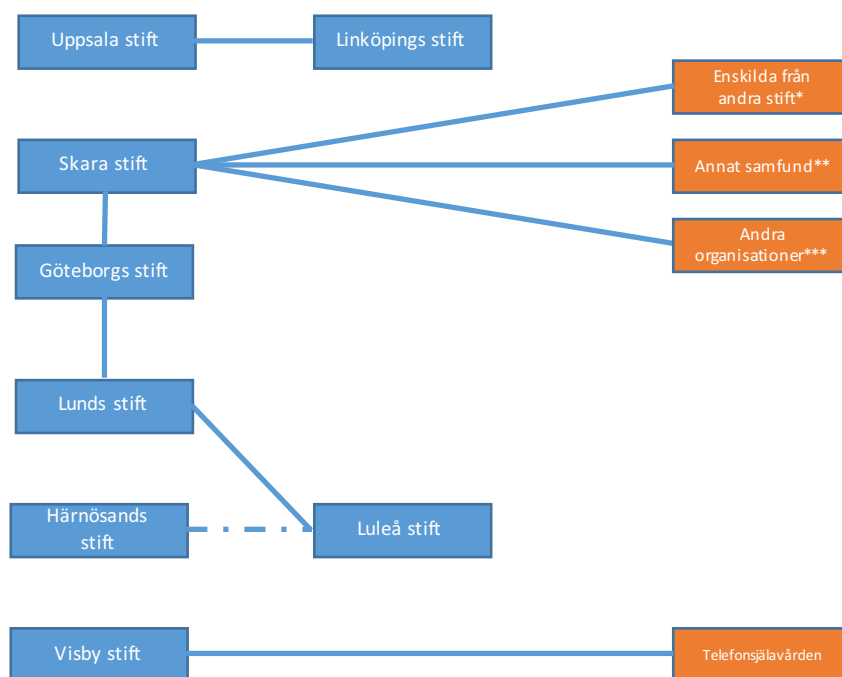
(N=13)

Det är emellertid väldigt olika hur dessa samarbeten med andra stift ser ut, vilket visas i figur 3.

⁵² Med samarbeten menas inte här att dela på en organisation (se 6.1.1), utan samarbeten mellan organisationer.

Figur 3. Vilka samarbeten finns med andra stift, på stiftsnivå, kring fortbildning i själavård?

Vilka samarbeten finns med andra stift, på stiftsnivå, kring fortbildning i själavård?

(N=8)

Förklaringar

* Enskilda från andra stift = Kursdeltagare till fortbildningskurs som erbjuds andra stift, anmälan är individuell.

** Annat samfund = Ekumeniakyrkan

*** Andra organisationer = Betaniastiftelsen, ekumeniska föreningen Kompass.

- - - = Sporadiskt samarbete kring handledning där Härnösands stift hjälper Luleå stift.

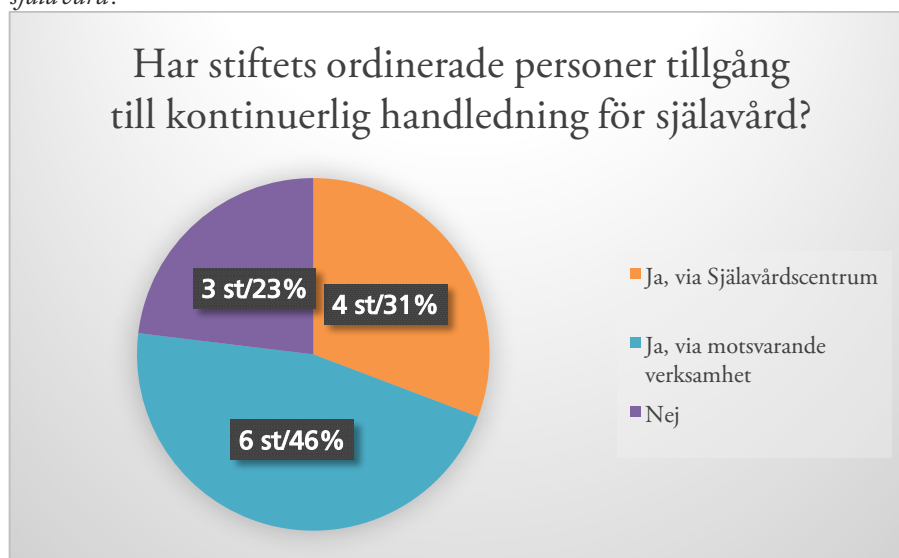
Tre stift märker ut sig tydligt vad gäller samarbeten. Det är Skara stift, Lunds stift och Göteborgs stift. Skara stift har förutom ett samarbete med Göteborgs stift även individuellt samarbete med enskilda från

samtliga andra stift i form av en fortbildningskurs i själavård dit alla verksamma i Svenska kyrkan är välkomna att delta. Stiftet har därutöver fast samarbete vad gäller fortbildning med den ekumeniska föreningen Kompass, samt två samarbeten med Equmeniakyrkan (dels Betaniastiftelsen och dels en kurs tillsammans med pastorer i Equmeniakyrkan som även de bedriver själavård). Göteborgs stift har ett stort inomkyrkligt samarbete; förutom sin samverkan med Skara stift även samverkan med Lunds stift. Lunds stift har även det ett omfattande inomkyrkligt samarbete, som utöver samarbetet med Göteborgs stift även inkluderar ett samarbete med Luleå stift. Vidare har Uppsala och Linköpings stift har samarbete med varandra. Visby stift har även det ett samarbete, men då med den nationella telefonsjälavården. Härnösands stift och Luleå stift har ett samarbete, angett som sporadiskt, där Härnösands stift bistår med handledning till Luleå stift.

7.1.3 Tillgång till kontinuerlig handledning för själavård

Tio av de tretton stifteten erbjuder kontinuerlig handledning för själavård till stiftets vigda personer, varav sex via Själavårdscentrum och fyra via motsvarande verksamhet. Samtliga av dessa tio stift har tidigare även angivit att de har ett Själavårdscentrum eller motsvarande. Tre av stifteten anger att de inte erbjuder handledning till stiftets vigda personer.

Figur 4. Har stiftets vigda personer tillgång till kontinuerlig handledning för själavård?

(N=13)

Hur ser då denna handledning ut? På grund av olika terminologi i de olika stiftens svar, följer här en lista, stift för stift (N=10/11 se förklaring nedan för Visby stift).

- **Uppsala stift:** Själavårdsnätverk inklusive ett nätverk med ignatiansk vägledning.
- **Linköpings stift:** Samtalscentrum med nätverk av andliga vägledare och själasörjare, nätverket har också till syfte att visa på vikten av handledning, har ett nätverk också av professionella handledare och möjlighet för ett fåtal handledningstimmar subventionerat av stiftet.
- **Skara stift:** Ge möjlighet för den enskilde att ta ett steg åt sidan för att sätta ord och tankar på sin yrkesroll och identitet.
- **Västerås stift:** Friskvård.
- **Växjö stift:** Möjlighet att fördjupa sig i sin yrkesroll, förebygga trötthet och energilöshet.
- **Lunds stift:** Präster och diakoner har tillgång till enskild handledning eller grupphandledning efter behov.
- **Göteborgs stift:** Handledningen försöker ge ett vidare perspektiv till den enskilde och skapa trygga ramar.

- **Härnösands stift:** Inbjudan till olika kategorier av medarbetare för handledning i grupp, samt möjlighet för enskild handledning för vigda via två tjänster på stiftsnivå.
- **Luleå stift:** Arbetshandledning för alla, och enskild handledning i själavård för vigningstjänster.
- **Visby stift*** (svarade nej på frågan, men gav en beskrivande kommentar som tas med här): Präster erbjuds enskild handledning och grupphandledning i sina tjänster vilket bland annat innefattar själavård.
- **Stockholms stift:** Erbjudande om kontinuerlig handledning, samt själavårdsutbildning i samarbete med Ersta-Sköndal högskola där handledning är ett moment för att etablera handledning i själavård.

Noteras bör även att i jämförelse med figur 1, har tre stift som anger att det inte finns något Själavårdscentrum eller motsvarande, handledning för de vigda. Det gäller Uppsala stift, Västerås stift och Härnösands stift.

7.1.4 Introduktionskurser i själavård för nyligen vigda

Enbart fem av tretton stift erbjuder någon form av fortbildning för nyligen vigda i stiftet. Samtliga fem som svarar ja på detta har även svarat att de har ett Själavårdscentrum eller motsvarande.

Figur 5. Finns någon introduktionskurs/-dag i själavård för nyligen vigda i stiftet?

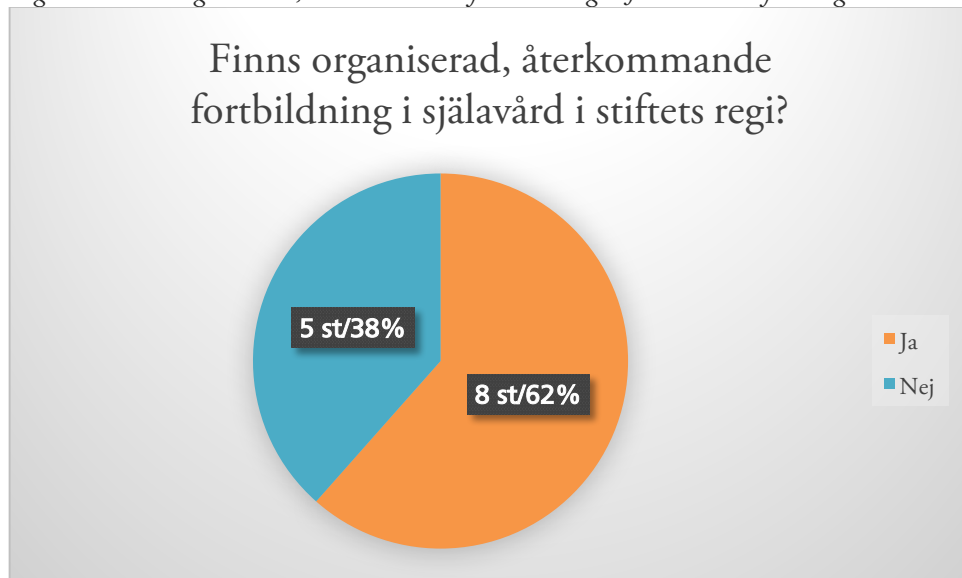

(N=13)

7.1.5 Organiserad och återkommande fortbildning i själavård i stiftets regi

När det gäller frågan om organiserad och återkommande fortbildning i själavård ser siffrorna något annorlunda ut. Fem stift svarar att det har en sådan kurs eller dag, medan åtta stift svarade att de inte har det. Två av de stift som svarade nej på frågan om Själavårdscentrum eller motsvarande, svarar ja vad gäller organiserad återkommande fortbildning, medan två stift som svarade att de har ett Själavårdscentrum eller motsvarande svarar nej vad gäller denna fråga.

Figur 6. Finns organiserad, återkommande fortbildning i själavård i stiftets regi?

(N=13)

Denna fråga bröts därefter ner i fem kategorier, för att kunna se vilka som erbjuds denna fortbildning. Kategorierna som skrevs ut var: präster och diakoner, samt de som bedriver själavårdande samtal: församlingspedagoger, kyrkomusiker, och övriga (här fick svarande själv skriva vilka grupper). Enbart de som svarade jakande vad gäller organiserad och återkommande fortbildning inkluderas här nedan.

Figur 7. Organiserad, återkommande fortbildning i själavård i stiftets regi

(N=8)

Det går tydligt att utskilja mönstret att de högprioriterade grupperna är präster och diakoner, vilka samtliga svaranden (N=8) har angett. Två tydligt mindre prioriterade grupper är församlingspedagoger och kyrkomusiker som enbart i fyra respektive tre av de tretton stiftens erbjuds någon organiserad, återkommande fortbildning i själavård. Samtliga av de stift som svarat ja för församlingspedagoger och kyrkomusiker har Självårdscentra. Ett av dessa stift erbjuder församlingspedagoger men inte kyrkomusiker denna fortbildning (därför den lägre siffran vad gäller kyrkomusiker).

Sex av de åtta stift har svarat jakande på frågan om de erbjuder återkommande fortbildning i själavård till andra än ovan nämnda grupper organisera. De övriga grupper som angavs var: specifika yrken (husmödrar, kyrkogårdsarbetare och vaktmästare), de som arbetar med barn och unga, de som går i kompetensutbildningsprogram, samt alla församlingsanställda. Fem av de som angav övriga grupper har Självårdscentra, medan en inte har något och inte heller något motsvarande. Detta innebär att ett stift med Självårdscentrum eller

motsvarande inte alltid har fortbildning för andra grupper än präster och diakoner.

7.2 Slutsatser

Utifrån ovanstående genomgång av fortbildningen i själavård kan följande slutsatser dras, indelat i underavdelningarna nuläge och nivåer på stiftens fortbildning i själavård.

7.2.1 Nuläge

Det är mycket ojämnt fördelat mellan de tretton stiftens vad gäller fortbildning i själavård. Flera stift har Själavårdscentrum eller motsvarande verksamhet, medan fem stift anger att de inte har någon sådan verksamhet alls (men några av dessa har emellertid samarbeten med andra stift som har denna typ av verksamhet). Det finns stora regionala skillnader mellan stiftens vad gäller geografi, kultur, historia och demografi, men trots detta framkommer relativt tydligt att vissa stift har stor och omfattande fortbildningsverksamhet, samt handledningsstöd, några stift har viss verksamhet, samt att andra stift inte alls har denna typ av verksamhet. Det går således inte att dra slutsatsen att den nuvarande fortbildningen i själavård inom Svenska kyrkan är likvärdig eller tillräcklig. Det beror till stor del på vilket stift som en präst, diakon, församlingspedagog eller kyrkomusiker verkar i, hur kontinuerlig fortbildningen är, eller ens om någon fortbildning existerar. Vidare går det att se viss koppling till förekomsten av Själavårdscentrum, men inte heller dessa ger någon garanti för fortbildning i själavård.

7.2.2 Nivåer på stiftens fortbildning

De stora skillnader mellan stiftens som framkommit i enkäten är oroande. Särskilt allvarliga brister har de tre stift som saknar struktur och arbete för att hjälpa de präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker som är i behov av själavård. Personal i dessa stift löper större risk att hamna i övermäktiga situationer som själavårdare eftersom kunskaper om handledning och hantering av komplexa

situationer är icke-existerande. Å andra sidan bör tre stift – Skara stift, Lunds stift och Göteborgs stift – lyfts fram som positiva exempel på genomgripande och genomtänkt fortbildning i själavård. Lunds stift och Göteborgs stift för deras samverkan med flera andra stift i fortbildningsfrågor, och Skara stift för sin egenutvecklade breda och djupa fortbildning samt aktivt ekumeniskt engagemang för erfarenhetsutbyte mellan kristna samfund i frågor om själavård.

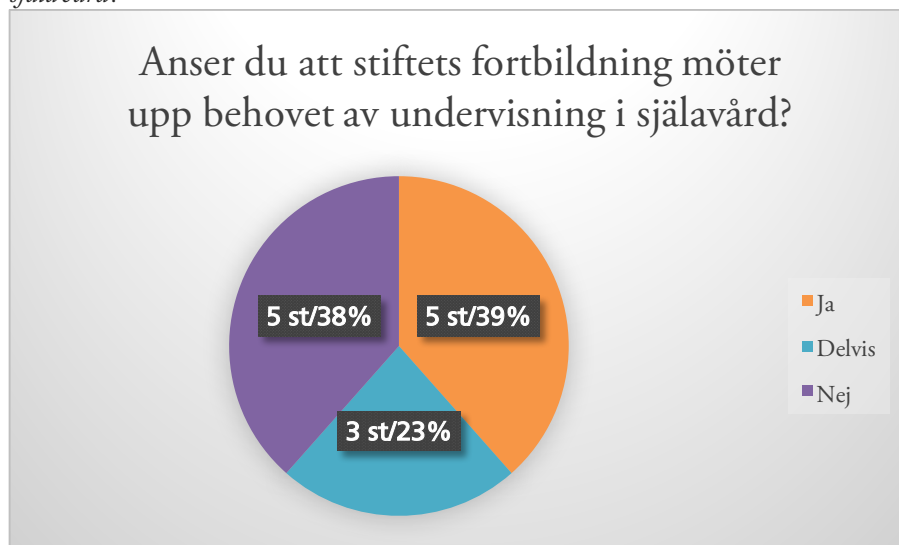
8 Behovet av fortbildning i stiften

Här redovisas deluppdraget att redovisa stiftens bedömningar av behovet av fortbildning.⁵³ Avsnittet, som baseras på frågor i den enkät (se bilaga A) som skickades ut till stiftet, inleds med frågan ”Möter fortbildningen upp behovet?”, fortsätter med frågan ”Vilka önskningsområden finns internt om förändring vad gäller fortbildningen i själavård?”, samt avslutas med en sammanfattande bedömning i ”Slutsatser”.

8.1 Möter fortbildningen upp behovet?

Enbart fem av tretton stift anser i nuläget att fortbildningen möter upp behovet i det egna stiftet. Ytterligare tre stift anser att den delvis möter behovet, medan fem stift tydligt markerar att den inte möter upp det behov som finns.

Figur 8. Anser du att stiftets fortbildning möter upp behovet av undervisning i själavård?

(N=13)

⁵³ Enligt uppdragets formulering ”vidareutbildning”, se Inledning 3.1.

OBS! Frågan som ställdes var en öppen svarsfråga, och siffrorna baserar sig på svarandes bruk av orden Ja respektive Nej. Övriga svar har klassats som Delvis. Ett stift svarade Ja och Nej i texten, och har därför klassats som Delvis.

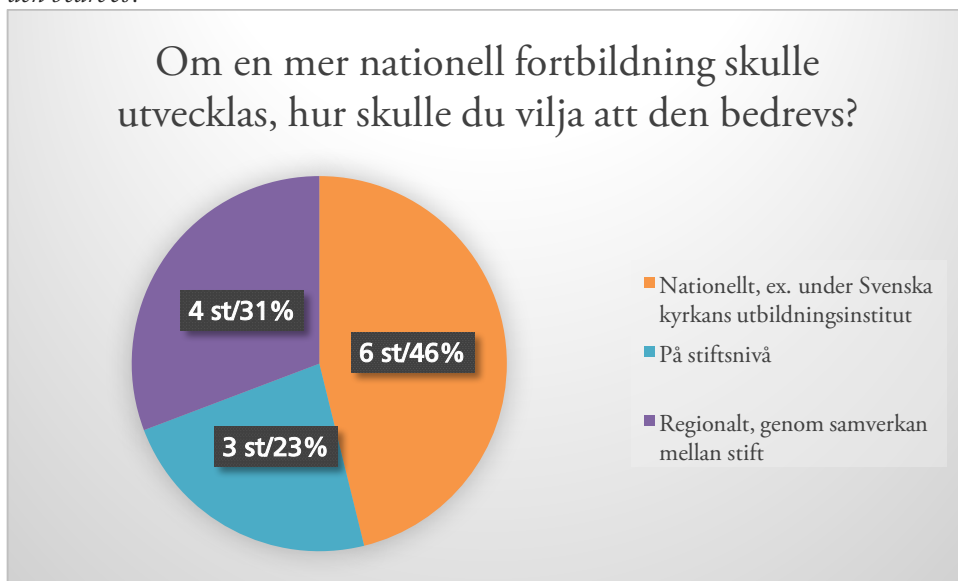
Det gavs även möjlighet till kompletterande kommentar till denna fråga. De som svarat delvis, skrev fram strukturomvandlingar, svaga ekonomiska resurser och brist på alternativ till den längre fortbildning som redan ges, som orsaker till svaret. Gruppen som angav nej, skrev fram minskat intresse från anställda, få utbildningsplatser och svaga ekonomiska resurser som orsaker. Minskade ekonomiska resurser lyftes fram av båda grupperna, men det går inte för övrigt att se något större samband mellan Delvis och Nej i svarandes kommentarer.

Utifrån svaren går det att dra slutsatsen att åtta av de tretton stiftet anser att det i nuläget finns brister, större eller mindre, vad gäller hur stiftets fortbildning möter upp behoven av undervisning i själavård.

8.2 Vilka önsknings finns internt om förändring vad gäller fortbildningen i själavård?

Två framåtblickande frågor avslutade enkäten, dels en specifik fråga om på vilken nivå en eventuell framtida nationell fortbildning skulle bedrivas, dels en öppen fråga om önskemål och idéer kring fortbildning i själavård. På frågan om organisatör av en eventuell nationell fortbildning, angavs enbart tre av de fyra möjliga svarsalternativen av något stift. Svaren är relativt jämt fördelade, med viss tyngd mot nationell nivå. Ingen angav att denna utbildning skulle bedrivas på lägre organisatorisk nivå än stift, exempelvis pastorat eller församling.

Figur 9. Om en mer nationell fortbildning skulle utvecklas, hur skulle du vilja att den bedrevs?

(N=13)

I en avslutande fråga, där svaranden fick ge övriga personliga kommentarer framkom i flera fall, att det viktigaste just nu inte är hur fortbildningen bedrivs, utan att fortbildning bedrivs (detta betonas särskilt av svaranden som svarade nej (och inte heller motsvarande) på frågan om Själavårdscentrum). Flera svaranden betonar också vikten av att själva innehållet i en sådan fortbildning måste vara lokalt förankrat utifrån de specifika behov som finns i de olika stiftet och vad gäller stad respektive landsbygd. Stiftet anser således inte att det är önskvärt med en fortbildning som ser likadan ut för alla. Stiftet betonade också vikten av det praktiska arbetet med själavård, i relation till teoretiska kunskaper, samt att tyngdpunkten borde ligga mer på andlig vägledning än på psykoterapi. Fler förslag som gavs rörde skapandet av småkurser i olika aspekter av själavård som går att kombinera ihop, samt att handledarutbildning på nationell nivå bör införas. En avslutande åsikt som flera svaranden förde fram, var att Svenska kyrkan borde betona själavården tydligare i sin verksamhet, möjligen genom att skriva fram själavård tydligare i Kyrkoordningen, som ett femte ben jämte gudstjänst, diakoni, utbildning och mission.

8.3 Slutsatser

Utifrån ovanstående genomgång av fortbildningen i själavård kan följande slutsatser dras, indelat i underavdelningarna behov och framtidsvisioner.

8.3.1 Behov

Flera stift anser sig ha fyllt sina behov av fortbildning i själavård, och de stift som anger detta har även antingen Själavårdcentrum eller motsvarande verksamhet. Emellertid anger flera av dessa stift att de ändå skulle vilja utöka eller vidareutveckla sin verksamhet. Det finns även ett flertal stift som anser att behoven inte alls är täckta, och att därmed ett omfattande arbete behövs för att stärka denna brist.

8.3.2 Framtidsvisioner

Flera stift angav att fortbildningen gärna kan organiseras nationellt, men det betonades att en sådan nationell satsning måste vara lokalt förankrad i stiftens olika geografiska och kulturella förutsättningar för att kunna fungera. Flera förslag gavs till hur själavårdsfortbildningen kunde förändras vilket först och främst bör ses som en potentiell kunskapsgruva med stor lokal förankring. Exempelvis betonades att de lokala skillnaderna mellan och inom stift bör beaktas vid utformandet av eventuella gemensamma fortbildningskurser, att tyngdpunkten bör ligga mer på andliga aspekter av själavård än på psykologiska aspekter, samt ett önskemål om att tydligare skriva in begreppet själavård i Kyrkoordningens formulering av kyrkans uppdrag.

9 Bedömningar för möjlig organisation av en fortbildning i själavård

Här redovisas deluppdraget att bedöma hur en möjlig organisation och kostnader för en utvecklad fortbildning kan se ut.⁵⁴ Rapporten ger emellertid inte några förslag, utan ringar istället in ett antal problemområden som bedöms vara centrala att ta hänsyn till inför förändringar i fortbildningen i själavård. Avsnittet inleds med en ”Bedömning av viktiga aspekter i organiseringen av fortbildning i själavård”, samt avslutas med en ”Bedömning av problem vad gäller forskning i själavård” som har bäring på både utbildning och fortbildning.

9.1 Bedömning av viktiga aspekter i organiseringen av fortbildning i själavård

Mot bakgrund av granskningens resultat bedöms det viktigt att förändringar av nuvarande fortbildning i själavård tar följande aspekter i beaktning:

- Likvärdiga möjligheter till grundläggande fortbildning i själavård i de olika stiftet
- Påbyggnadsutbildningar som länkar in i utbildningen
- Obligatorisk handledning för personer som bedriver själavård
- Nationell utbildning av handledare för själavård
- Själavård om sexuella övergrepp mot minderåriga

9.1.1 Likvärdiga möjligheter till grundläggande fortbildning i själavård i de olika stiftet

De möjligheter som nu ges till fortbildning i de olika stiftet är inte likvärdiga, och det innebär en stor risk i arbetet med själavård att inte

⁵⁴ Uppdraget använder begreppet ”avancerad fortbildning”, men för att undvika förvirring i relation till den högre utbildningssektorns begrepp grund- och avancerad utbildning, används istället här begreppet ”utvecklad”, se Inledning 3.1.

ha adekvata och fördjupade kunskaper i själavård. Då stödfunktioner i form av fortbildning och handledning saknas för präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker som alla har i uppdrag att bedriva själavård i Svenska kyrkan, finns stor risk för sjukskrivningar och psykiska besvär på grund av svårigheter att hantera särskilt känsliga själavårdssamtal (som exempelvis gällande övergrepp, våldsbrott gentemot andra eller planerade självmordsförsök). Den struktur som redan nu existerar i flera stift, med ett Själavårdscentrum, kan vara en lösning, men även den motsvarande organiserade verksamhet som bedrivs vid flera andra stift kan bidra med detta. Grupperna församlingspedagoger och kyrkomusiker erbjuds liten eller ingen fortbildning i själavård eller handledning i Svenska kyrkan. Detta trots att de får utbildning i själavård före ordinerings, samt att de bedriver själavård. Eftersom den själavård de bedriver ofta inbegriper minderåriga, behöver denna grupp, på samma sätt som framför allt diakoner, ges ett utvidgat stöd i detta uppdrag i form av fortbildning och handledning.

9.1.2 Påbyggnadsutbildningar som länkar in i utbildningen

De utbildningar som grupperna präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker ges är visserligen relativt omfattande (om än varierande beroende på förkunskapskrav till utbildningarna), men allt kan inte ges i en utbildning före vigning (eller motsvarande). Det är inte heller alltid en student kan vara mottaglig för sådan utbildning på grund av brist på egna erfarenheter att knyta an till. En lösning på detta vore att ett flertal, såväl frivilliga som obligatoriska fortbildningar skapas i själavård för präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker. Dessa påbyggnadsutbildningar kan antingen vara av mer fördjupande art, eller behandla hur samhället ser ut just nu. Obligatorisk kurs om våld och övergrepp i hemmet bör finnas. Det bör vara stiftets ansvar att se till att präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker inom det egna stiftet genomgår de obligatoriska påbyggnadskurserna i själavård samt erbjuds frivilliga påbyggnadskurser i själavård, men huvudman för dessa utbildningar bör vara Svenska kyrkans utbildningsinstitut för att garantera pedagogisk och vetenskaplig kvalitet. Stor vikt i dessa kurser bör läggas på likvärdighet mellan stiftet, men även på lokala skillnader inom stiftet (så att

fortbildningen blir relevant för den egna yrkesutövningen). Formen för dessa påbyggnadsutbildningar kan med fördel variera, och det bör säkras att de som ska delta har möjlighet att delta på plats inom sina stift eller i ett närliggande stift, antingen via utlokalisering eller via distansutbildning. Exempelvis kan sådana kurser annonseras på en särskild del av Svenska kyrkans interna webbplats för att ge möjlighet för deltagande över stiftsgränserna. Handedarna i de olika stiftet bör även fungera som bollplank för idéer kring påbyggnadskurser generellt och för aktuella situationer som kan uppstå lokalt. Här följer några uppslag till sådana påbyggnadskurser, dels obligatoriska dels frivilliga.

Möjliga teman för obligatoriska påbyggnadskurser:

- Pastoralteologi i själavården, fördjupningskurs
- Psykologisk grundkurs med fokus på själavård, fördjupningskurs
- Aktuell demografi i Sverige och det egna stiftet (denna kurs kan återkommande ges, för aktuella kunskaper)
- Posttraumatisk stress efter krigserfarenheter och flykt undan krig och etnisk rensning
- Själavård som rör sexuella övergrepp mot barn
- Själavård som rör sexuella övergrepp i hemmet
- Anmälningsskyldighet och tystnadsplikt i praktiken
- Etik i själavården
- Specifika vidareutbildningar beroende på arbetsuppdrag (som exempelvis telefonsjälavård och institutionssjälavård)

Möjliga teman för frivilliga påbyggnadskurser:

- Psykologiska teorier i själavården (förslagsvis en kurs per teori för den som är intresserad)
- Forskningscirkel/läsecirkel kring aktuella böcker som berör antingen själavård eller ett ämne för själavård
- Själavård i andra kristna samfund (gärna i ekumenisk samverkan med andra samfund)
- Själavårdens historia (som idékälla)

Den obligatoriska påbyggnadsutbildningen bör organiseras av Svenska kyrkans utbildningsinstitut i samråd med stiftet. Organisatoriskt kan

respektive programchef vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut ha ansvar för dessa påbyggnadsutbildningar.

9.1.3 Obligatorisk handledning för personer som bedriver själavård

För att minska den stress och frustration som uppkommer hos själavårdaren i samband med själavård, behövs handledning. Detta har framskrivits i Biskopsbrevet från år 2000 (reviderat 2004),⁵⁵ och förordas även av denna rapport.

Den handledning som Biskopsbrevet talar om, har inte blivit tillräckligt känd och praktiserad av bland annat präster och diakoner i Svenska kyrkan, menar de som besvarat enkäten i denna utredning, samt även Rudolfsson i sin avhandling.⁵⁶ Det är därför av stor vikt att känna till, och ha viss erfarenhet av handledning redan i samband med utbildningen för att på så sätt framgent minska den stress som komplicerad själavård innebär. Kontakten med handledningen bör inte ske på frivillig basis först efter avslutad utbildning, när krisen väl är ett faktum, utan etableras som praxis genom ett obligatoriskt moment redan i utbildningen. Detta kan lämpligen ske under den verksamhetsförlagda utbildningen i de olika stifteten, men Svenska kyrkans utbildningsinstitut bör ha ansvaret för att så sker.

Vad gäller handledning för redan vigda personer med uppdrag att själavårda, bör sådan handledning bli obligatorisk i Svenska kyrkan. Präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker behöver genomgå handledning kontinuerligt, antingen enskilt eller i grupp, för att dels motverka existerande problem uppkomna i själavård dels etablera en struktur för hjälp när särskilt problematiska själavårdssituationer uppkommer (att söka hjälp först då är många gånger för sent). Handledningen leder också till att bryta den mur av personlig tystnad som finns idag vad gäller själavård. Det vill säga inte tystnaden vad gäller personlig integritet och tystnadsplikt, utan tystnaden kring det lidande och den stress som själavård många gånger innebär för den själavårdande. Handledare i själavård kan även spela en viktig roll i fortbildningen genom att de får kunskap om

⁵⁵ Se bilaga B.

⁵⁶ Rudolfsson 2015.

brister eller problem i stiftets självårdande verksamhet, som fortbildningen kan motverka. Varje handledare bör även få viss del i sin tjänst riktad åt att bidra med aktuell kunskap om hur situationen för självården i stiftet ser ut till de obligatoriska och frivilliga påbyggnadsutbildningarna.

9.1.4 Nationell utbildning av handledare för självård

För att handledningen av självårdare ska fungera, krävs tillgång till handledare med stor erfarenhet och kunskap kring inte bara självård utan även professionell handledning. Därför behövs en nationell utbildning av handledare för självårdare. Denna bör bedrivas i Svenska kyrkans utbildningsinstituts regi i samråd med det existerande nätverket av Självårdscentra. Inför införandet av en sådan utbildning bör motsvarande utbildningar i andra länders kyrkor, samt utbildning av handledare i svensk offentlig sektor för terapeuter och psykologer granskas för att samla goda erfarenheter.

9.1.5 Självård om sexuella övergrepp mot minderåriga

Den uppdelning som nuvarande Kyrkoordning (2015, 1 januari) gör mellan präster och diakoner vad gäller anmälningsplikt, och som Biskopsbrevet 2000 (reviderat 2004) samt även utredningen *Ett skyddat rum* förespråkar, innebär att diakoner har anmälningsplikt vid särskilt grova brott såsom sexuella övergrepp mot minderåriga, medan präster inte får röja sådana uppgifter. Detta får allvarliga konsekvenser både för självårdare och konfident. Emellertid behandlas detta inte i nämnvärd utsträckning vare sig i utbildningen eller fortbildningen i självård inom Svenska kyrkan, och Rudofssons avhandling⁵⁷ visar att präster och diakoner många gånger känner sig otillräckligt förberedda för sådana samtal.

Problematiken kring prästers absoluta tystnadsplikt och sexuella övergrepp mot minderåriga är svår och omfattande. Det är av stor betydelse att detta ämne berörs såväl i utbildningen som i fortbildningen för att hjälpa präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker som kan komma i kontakt med detta i svåra

⁵⁷ Rudofsson 2015.

själavårdande samtal. Sexuella övergrepp mot minderåriga försvinner tyvärr inte, men Svenska kyrkan kan bidra till att minska konsekvenserna såväl för de lidande som för de personer i Svenska kyrkan som möter dessa.

9.2 Bedömning av problemet vad gäller forskning i själavård

Den stora brist som utredningen visat vad gäller aktuell svensk forskning om själavård, samt den svaga forskningsanknytning som finns i utbildningen i själavård, behöver motverkas. Då det visat sig att få högre lärosäten visar intresse för att bedriva undervisning i själavård, och på så sätt även stimulera forskning i själavård, bör istället Svenska kyrkan ge aktivt stöd till forskning om själavård. Ett sådant stöd innebär även direkt ett stöd till samfundets utbildning och fortbildning i själavård genom möjlighet till forskningsanknytning. Det är viktigt att ett sådant stöd inte är kortvarigt utan kontinuerligt, lämpligen genom Svenska kyrkans forskningsenhet. Ytterligare kortare stipendier eller postdoktjänster för specifika forskningsinsatser kan även de vara behövliga för att ytterligare stärka forskningen om själavård inom ramen för Svenska kyrkans verksamhet.

10 Referenser

10.1 Lagtexter och förordningar

Kyrkolagen. (Svensk författningssamling 1992:300) Sveriges riksdag, 2000.

Kyrkoordningen. (Gällande kyrkoordning från 1 januari 2015) Svenska kyrkan, 2015.

Rättegångsbalken. (Svensk författningssamling 1942:740) Sveriges riksdag, 2015.

Svar på skriftlig fråga 2001/02:1006. Tystnadsplikt för präst eller biskop. Kulturminister Marita Ulvskog, Regeringskansliet. Hämtad 2015-08-27, <http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Fragor-och-anmalningar/Svar-pa-skriftliga-fragor/tystnadsplikten-for-prast-elle-GP121006/>

10.2 Litteratur

Biskopsmötet 2000 (reviderad 2004). *Tystnadsplikt och sekretess i Svenska kyrkans arbete. Biskopsmötet 2000.* Reviderad upplaga 2004.

Ett skyddat rum = Svenska kyrkan. 2008 års tystnadspliktsutredning. *Ett skyddat rum: tystnadsplikt i Svenska kyrkan.* Slutbetänkande. Svenska kyrkans utredningar 2010:3. Uppsala: Svenska kyrkan 2010.

Evans, G.R (red.). *A history of pastoral care.* London: Chapman 2000.

Kinman, agnete. *Ett stycke av vägen: Möten i livets slutskede.* Sandared: Recito förlag 2014.

Liégeois, Axel; Burggraeve, Roger; Riemslogh, Marina & Corveleyn, Jozef. "After you!": Dialogical ethics and the pastoral counseling process. *Bibliotheca epgemeridum theologiarum Lovaniensium* 258. Leuven: Peeters 2013

Lundberg, Per-Olof. *Människan i själavården: En teologisk analys av människosynen i själavårdslitteratur från 1945 till 1984*. Uppsala studies in social ethics 14. Diss. Uppsala: Uppsala universitet 1993

Paal, Piret; Helo, Yosef & Frick, Eckhard. "Spiritual Care Training Provided to Healthcare Professionals: A Systematic Review", i: *Journal of Pastoral Care & Counselling* 69:1, s. 19–30, 2015.

Rudolfsson, Lisa. *Walk with me: Pastoral care for victims of sexual abuse viewed through existential psychology*. Diss. Avhandlingar vid Psykologiska institutionen Göteborgs universitet 31. Göteborgs universitet: Psykologiska institutionen, 2015. Hämtad 2015-08-27, <http://hdl.handle.net/2077/37671>

Thurfjell, David. *Det gudlösa folket: De postkristna svenskarna och religionen*. Stockholm: Molin & Sorgenfrei akademiska 2015.

Wikström, Owe. *Den outgrundliga människan: Livsfrågor, psykoterapi och själavård*. Ny omarbetad utgåva, e-boksutgåva. Stockholm: Natur och kultur 2007.

Öberg, Stig. *Själavården i Pingströrelsen*. Ekerö: Kaggeholms själavårdsutbildning 2004.

11 Bilagor

- 10.1 Bilaga A: Enkät till stiftens
- 10.2 Bilaga B: Utdrag ur Biskopsbrevet 2000 (reviderat 2004)
gällande handledning
- 10.3 Bilagor C: Kyrkomötets beslut 2014 om översyn av
utbildning inom själavård

11.1 Bilaga A: Enkät till stiftet

1. Vilket stift representerar du?

2. Finns ett Självårdscentrum inom stiftet?

1. Ja, vi har ett Självårdscentrum
2. Nej, vi har ett eget motsvarande centrum
3. Ja, tillsammans med ett annat stift
4. Nej, vi har inget sådant

3. Finns samarbeten med andra stift, på stiftsnivå, kring fortbildning i själavård? Om ja, skriv vilka

[frixtextfält]

4. Har stiftets vigda personer tillgång till kontinuerlig handledning för själavård?

1. Ja, via Självårdscentrum
2. Ja, via motsvarande
3. Nej

4a. Varför? Förklara gärna ditt svar till fråga 4.

5. Finns någon introduktionskurs/-dag i själavård för nyligen vigda i stiftet?

1. Ja
2. Nej

6. Finns organiserad, återkommande fortbildning i själavård i stiftets regi?

1. Ja
2. Nej

6a. Om ja, för präster?

1. Ja

2. Nej

6b. Om ja, för diakoner?

1. Ja

2. Nej

6c. Om ja, för församlingspedagoger?

1. Ja

2. Nej

6d. Om ja, för kyrkomusiker?

1. Ja

2. Nej

6e. Om ja, för andra grupper. Skriv vilka

[fritextfält]

7. Anser du att stiftets fortbildning möter upp behovet av undervisning i själavård? Om nej, skriv gärna varför.

[fritextfält]

8. Om en mer nationell fortbildning skulle utvecklas, hur skulle du vilja att den bedrevs?

1. Nationellt, ex. under Svenska kyrkans utbildningsinstitut

2. Regionalt, genom samverkan mellan stift

3. På stiftsnivå

4. På lägre organisatorisk nivå än stift, ex. pastorat eller församling

9. Har du några övriga önskemål eller idéer kring fortbildning i själavård?

[fritextfält]

10. Har du några övriga kommentarer?

[fritextfält]

Namn

Telefonnummer

E-postadress

Får jag ta kontakt med dig, om det skulle vara något jag undrar över?

1. Ja
2. Nej

11.2 Bilaga B: Utdrag ur Biskopsbrevet 2000 (reviderat 2004) gällande handledning

Handledning (s. 44f)

Att få handledning på sitt arbete är en värdefull metod för att fördjupa och förstärka sin yrkesskicklighet. Genom att erinra sig och reflektera över vad man varit med om i sitt arbete ökar förståelsen för det egna yrkets krav, fallgropar och möjligheter.

Det finns tre viktiga skäl till att en själavårdare får handledning på sitt själavårdsarbete. Det första är att bättre kunna hjälpa sin konfident. Det andra är att handledningen hjälper till att upprätthålla tystnadsplikten. Utan handledning finns risk för "läckage" av sådant som faller under tystnadsplikten. Det tredje skälet för handledning är att förebygga utbrändhet hos själavårdaren.

Handledning för själavårdare måste alltid relateras till den stränga tystnadsplikt som råder kring sådant som omtalas i ett själavårdssamtal. Det som avhandlats i bikt kan aldrig göras till föremål för handledning. Det är heller inte nödvändigt, för där är inget att tillägga. Genom avlösningen är sista ordet sagt. Men bikt kan följas av själavård och allt själavårdsarbete gagnas av handledning. I kommentaren till Kyrkoordningen, (Kyrkoordning för Svenska kyrkan – med kommentarer och angränsande lagstiftning), avsnittet om Tystnadsplikt, 30 kap. 3§ framgår att handledningen är viktig för kyrkans medarbetare:

Den som yrkesmässigt använder samtalet som en metod att bistå människor har goda skäl att gå i handledning. I handledningssammanhang och liknande kan det finnas anledning att återge själavårdssituationer. Handledning och konsultation kan inte förekomma vid bikt. I fråga om enskild själavård är däremot såväl handledning som konsultation tillåtna och ibland nödvändiga. För att handledning och konsultation inte skall strida mot den absoluta tystnadsplikten krävs att såväl konfidenten som alla andra berörda personer blivit tillräckligt avidentifierade.

För att rätt balansera tystnadsplikt och handledning med varandra skall följande regler iakttas:

1. Handledning skall äga rum på i förväg angiven tid och plats. Normalt sker handledning på regelbundet återkommande tid,

men om en speciell situation kräver en mer tillfällig handledning, skall även denna vara i förväg överenskommen. Handledning ges däremot inte spontant vid tillfälliga möten mellan kollegor.

2. Innan handledningen påbörjas skall handledaren och den handledde (eller deltagarna i handledningsgruppen) ha kommit överens om de regler som gäller vid handledning. Härefter skall bland annat ingå kravet på gemensam tystnadsplikt.
3. Handledaren skall vara utbildad till handledare.
4. Innan den handledde framlägger sitt material skall hon eller han ha tänkt igenom hur aidentifieringen skall ske. Det räcker inte med att utesluta namn, utan alla förhållanden som skulle kunna avslöja personernas identitet skall maskeras.
5. Om handledning sker i grupp skall den handledde i förväg tänka igenom om någon i gruppen skulle kunna känna någon av de personer som kommer att nämnas. Om så är fallet, skall den handledde säga till denne att inte delta vid detta handledningstillfälle.
6. Om någon i en handledningsgrupp under handledningens gång börjar ana att hon eller han skulle kunna identifiera någon person som finns med i det framlagda materialet, skall vederbörande omedelbart lämna handledningsrummet.

11.3 Bilagor C: Kyrkomötets beslut 2014 om översyn av utbildning inom själavård

11.3.1 Bilaga C1: Motion 2014:101(Sofija Pedersen Videke (S))

11.3.2 Bilaga C2: Kyrkolivsutskottets betänkande 2014:20

11.3.3 Bilaga C3: Kyrkomötets skrivelse 2014:19

Kyrkomötet
Motion 2014:101
av Sofija Pedersen Videke

Översyn av utbildning inom själavård

Förslag till kyrkomötesbeslut

Kyrkomötet beslutar att uppdra till kyrkostyrelsen att se över dagens utbildning i själavård samt, om så behövs, komma med förslag till förbättringar.

Motivering

Själavård är en viktig del av Svenska kyrkans möten med människor.

Under det senaste året har frågor väckts kring Svenska kyrkans själavård. Det väcker i sin tur frågor kring prästers utbildning i själavård.

Den utbildning som präster har inom ämnet själavård ligger i slutet av utbildningen, då de ekonomiska förutsättningarna kommer från nationell nivå. Kanske behövs mer tid för undervisning i detta viktiga ämne under utbildningen? Kanske behövs möjlighet till fortbildning på nationell nivå?

Jag yrkar att kyrkomötet ger kyrkostyrelsen i uppdrag att göra en översyn av utbildning i själavård, gärna i samtal med biskopsmötet och stiftsadjunkterna för själavård.

Rydebäck den 23 juli 2014

Sofija Pedersen Videke (S)

Kyrkomötet Kyrkolivsutskottets betänkande 2014:20

Översyn av utbildning inom själavård

Sammanfattning

I detta betänkande behandlas motion 2014:101 om översyn av utbildning inom själavård. Utskottet finner frågan om att se över dagens utbildning i själavård som angelägen för att kvalitetssäkra Svenska kyrkans själavård, både vad gäller grundutbildning och fortbildning. Av denna anledning föreslår utskottet kyrkomötet att bifalla motionen.

Till betänkandet finns en reservation och en särskild mening.

Utskottets förslag till kyrkomötesbeslut

Kyrkomötet beslutar att bifalla motion 2014:101.

Motionens förslag

Motion 2014:101 av Sofija Pedersen Videke, Översyn av utbildning inom själavård

Kyrkomötet beslutar att uppdraga till kyrkostyrelsen att se över dagens utbildning i själavård samt, om så behövs, komma med förslag till förbättringar.

Bakgrund

Själavård

Själavård är kyrkans omsorg om den enskildes andliga välbefinnande. Själavårdens djupaste och viktigaste uppgift är att skapa platser av hopp och tröst för människor så att vi orkar leva, bottna och när tiden till sist är inne, vågar dö.

Själavård kan komma till uttryck på många olika sätt. I aktuell själavård och i den litteratur som används vid utbildningsprogrammen till präst och diakon i Svenska kyrkan framgår det hur själavård handlar om förhållningssätt, attityder, människosyn och om hur vi bemöter varandra. I evangeliet möter vi bilden av själasörjaren som en medmänniska och medvandrare, inte som en upphöjd ledare.

En konsekvens av detta synsätt är att en av församlingens uppgifter är att skapa själavårdande miljöer där många krafter, även ideella tas tillvara. En kontextuell förståelse av själavård sätter in den i ett församlingssammanhang och den lever inte sitt eget liv lösgjort från församlingens liv. Idag talar man om själavårdande samtal och samtal med själavårdande effekter. Likaså själavårdande miljöer och miljöer med själavårdande effekter. Det kan finnas lekmän i församlingens verksamhet som har djup kompetens vad gäller själavårdande samtal, t.ex. personer med beteende-

vetenskaplig utbildning såsom socionomer, psykologer och terapeuter som genom sin kunskap också bidrar till den själavårdande miljön.

Vidare finns det avtalade själavårdssamtal som sker mellan präst och konfident i en särskild samtalsform och i ett bestämt rum under absolut tystnadsplikt och som under året även uppmärksammats och diskuterats i media. Likaså finns det specifika avtalade själavårdssamtal som sker mellan diakon och konfident, med en för diakonen särskilt reglerad tystnadsplikt, som erbjuds i en särskild samtalsform och i ett bestämt rum.

Rekrytering och utbildning för präster och diakoner

Det är biskoparna som antar präster och diakoner för tjänst i Svenska kyrkan. Stiften behörighetsprövar och bedömer personens lämplighet som präst eller diakon och det krävs ett antagningsbesked för att kunna påbörja utbildningen till präst eller diakon.

Efter den fackutbildning vid högskola eller universitet som ger behörighet, samt antagningsbesked från ett stift kan kandidaten påbörja den ettåriga pastoralteologiska utbildningen vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut, en utbildning som delvis genomförs gemensamt under två terminer på heltid.

I det nya prästprogrammet vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut som invigdes i september 2014 finns 84 undervisningstimmar i ämnet själavård och i det nya diakonprogrammet finns det 64 undervisningstimmar. Enligt uppgift motsvarar kursen i själavård den kurs i själavård som bedrevs av pastoralinstitutet och på diakonutbildningarna innan institutet etablerades.

Under prästprogrammets första termin introduceras begreppet själavård utifrån ett teologiskt, beteendevetenskapligt och historiskt perspektiv och fokuserar prästens kontext och yrkesidentitet. Undervisningen bedrivs i form av föreläsningar, gruppövningar, samtalsövningar och samtal i smågrupper. Efter avslutad kurs ska den studerande kunna leda och genomföra enskilda samtal och känna till dess ramar och inneha en färdighet i aktivt lyssnade. Under andra terminen ligger fokus på församlingssjälavård och samtal inför kyrkliga handlingar, såväl teoretiskt som praktiskt. Vidare bearbetas och fördjupas samtalet och mötet med sörjande termin två.

Diakonprogrammet följer i princip prästernas innehåll i introduktionen och även undervisningens upplägg men området avgränsas och fokuserar diakonens kontext och yrkesidentitet. I diakonprogrammet fokuseras livets sårbara skeden, psykisk ohälsa, åldrande och demens. Stor vikt läggs också på diakonens uppdrag i ett samhällsperspektiv.

Fortbildningar och S:t Lukas

Det är församlingens ansvar att sörja för medarbetarnas kontinuerliga fortbildning och för detta erbjuder stiftet och även andra aktörer kurstillfällen. Stiftet har ett uppdrag att erbjuda fortbildning i själavård, men omfattningen varierar och prioriteringarna ser olika ut i stiftet och även i församlingarna.

Det finns ett nationellt nätverk för stiftsmedarbetare, med främst stiftsadjunkter för själavård och personal i stiftens själavårdscentra. De träffas på eget initiativ i årliga överläggningar och fortbildningsdagar. I detta nätverk sker erfarenhetsutbyte, kollegiala samtal och kompetensutveckling. Nätverket har även tagit initiativ till studieresor och seminarier inom området. I oktober 2012 genomfördes t.ex. en studieresa till Taizé i Frankrike för att stärka den andliga fördjupningen.

Flera stift samverkar med S:t Lukas som regionalt fått ett stort ansvar för utbildning och fortbildning i själavård genom avtal med stiftet. S:t Lukas är en idéburen

organisation med professionella mottagningar för psykoterapi, handledning och utbildning över hela Sverige. S:t Lukas erbjuder genom ett stort utbud utbildning och vidareutbildning i själavård för anställda inom kyrka och samfund. De lämplighetsprövar och utbildar även handledare i en längre fortbildning som efter utbildning i sin tur kan handleda själavårdare.

S:t Lukas erbjuder också kurser för den som är ideell, volontär eller förtroendevald och som i sin vardag möter människor med behov av att samtala om livsfrågor.

Arbetshandledning

Svenska kyrkans medarbetare ställs inför uppgifter som handlar om nära samspel med människor, ofta i utsatta lägen. För att behålla ett professionellt förhållningssätt är det nödvändigt att återkommande reflektera över erfarenheter och reaktioner i själavården under kompetent ledning.

Samtliga stift erbjuder under varierande förutsättningar och med olika resurser sina medarbetare kontinuerlig arbetshandledning, antingen genom stiftens själavårdscentrum eller genom av stiftet eller församlingen särskilt anlitade handledare. Arbetshandledning säkrar kvaliteten i mötet med tredje person och ger bättre förutsättning att tillgodose andras behov. Arbetshandledning fyller såväl en personalvårdande som utvecklande funktion för själavårdaren och bidrar till både kompetensutveckling och stärkt yrkesidentitet. Arbetshandledning är också ett redskap för att upprätthålla balansen mellan distans och närhet till den egna själavårdande insatsen. Arbetshandledning kan ske både enskilt och i grupp.

Ny gemensam ekumenisk fortbildning

Den institutionssjälavård som äger rum inom kriminalvården, sjukvården, i arbetslivet och på universitet och högskolor sker ekumeniskt. Medarbetarna i denna verksamhet kommer från olika samfund och därför samordnar Sveriges kristna råd gemensamma överläggningar, erfarenhetsutbyte och fortbildning. Det finns även samlingar som riktar sig enbart till respektive samfunds egna medarbetare.

I november 2014 genomförs den första gemensamma utbildningen för medarbetare med tjänst inom institutionssjälavård. Syftet är att utveckla de praktiska och teologiska färdigheter som behövs för att arbeta på andra arenor som dessa institutioner är. Utbildningen omfattar sex kursdagar under en period av ett år med litteraturstudier och seminarier i grupp via nätet mellan kursdagarna.

Utbildning för jourhavande präst på nätet

Den 1 september 2014 utökades telefontjänsten *Jourhavande präst i Svenska kyrkan* genom att två nya funktioner öppnades. Det är numera möjligt att chatta och skriva digitala brev till *Jourhavande präst*. De två nya kanalerna som etablerats ska svara mot det växande antalet unga som mår psykiskt dåligt. Unga i åldern 16–25 år är en grupp som kommunicerar flitigt på nätet och är därför en primär målgrupp för dessa nya själavårdskanaler.

Stiften ansvarar för rekrytering av präster till *Jourhavande präst*. Det betyder att prästerna står under biskopens tillsyn även om de tjänstgör i den nationella verksamheten. Samtliga som går in i uppgiften som jourhavande präst får en introduktionsutbildning under en dag. De erbjuds också regelbunden handledning under arbetets gång och årligen en nationell samling av fortbildningskaraktär.

Alla jourpräster erbjuds återkommande en självårdsfortbildning som omfattar 7,5 högskolepoäng och som genomförs i samarbete med Ersta Sköndal högskola. För den som kvarstår i uppdraget erbjuds även en veckolång påfyllnadskurs. Senast den erbjöds var den förlagd till Sjelesorgs institutet på Modum Bad i Norge. Dessa utbildningsplatser bekostas av respektive stift.

De präster som ingår i den nyetablerade självården på nätet fick en fyradagars utbildning i nätsjälavård i maj 2014 som bekostades av den nationella nivån. Utbildningen innehöll moment för ökad kunskap i datateknik, sociala medier, samtalsmetodik och suicidfrågor. Kursen gav också insikter i hur det skrivna språket fungerar för den som är döv, då denna självård också möter behoven hos den människa som har en hörselnedsättning eller är döv.

Det finns en telefonsjälavårdstjänst på finska, som samordnas nationellt, där medarbetarna inte bara är präster. Medarbetarna får regelbunden fortbildning och handledning som samordnas nationellt. Likaså finns ett samiskt krisnätverk där alla som svarar i telefon är samer och de allra flesta är samisktalande. Det är främst ideella medarbetare som är engagerade i detta nätverk.

Utskottets överväganden

Utskottets förslag: Kyrkomötet beslutar att bifalla motion 2014:101.

Utskottet delar motionärens undran över om präster genom sin grundutbildning får en tillräckligt stabil grund att stå på i uppgiften som självårdare. Det finns frågor i utskottet om präster i allmänhet deltar i den fortbildning som erbjuds och om de blir uppmuntrade att delta i dessa av sina arbetsgivare. Utskottet undrar också om det erbjuds fortbildning och vidareutbildning i den omfattning och med den kvalitet som krävs. I detta sammanhang vill utskottet även betona vikten av att undersöka förutsättningarna för ett större ansvar på nationell nivå för påbyggnadsutbildningar och kvalificerade fortbildningar i samråd med stiftet. Utskottet gav även uttryck för detta uppdrags vikt i sitt yttrande till budgetutskottet med anledning av kyrkostyrelsens skrivelse 2014:1, Verksamhet och ekonomi för Svenska kyrkans nationella nivå åren 2015–2017.

Utskottet konstaterar att motionären enbart fokuserar präster i sin motion och vill lyfta fram det faktum att även diakoner utövar självård. Dock bedömer utskottet att de flesta diakonkandidater numera har en gedigen beteendevetenskaplig grund att stå på i sin grundutbildning, till skillnad från prästerna som inte har beteendevetenskap som ett obligatoriskt ämne. I översynen utskottet vill att kyrkostyrelsen ska göra, är det önskvärt att utbildning för både präster och diakoner ryms.

Ledamöterna i utskottet är väl medvetna om att många kunskapsområden ska rymmas i den ettåriga yrkesutbildningen till präst och diakon och att det därmed krävs ständiga avvägningar gentemot andra angelägna ämnen. Men de antal timmar som blivande präster och diakoner får i ämnet självård i dag i sin yrkesutbildning anser utskottet som alltför magert.

Trots att Svenska kyrkan nyligen genomfört en utbildningsreform och Svenska kyrkans nya utbildningsinstitut alldeles nyss etablerats, vill utskottet att kyrkomötet ändå beslutar om att se över dagens utbildning och möjligheter till vidare fortbildning inom det specifika ämnet självård. En översyn tar nämligen tid att genomföra och innan den är presenterad och analyserad så att eventuella förbättringar av utbildningen kan utföras, har det gått några år. Därför vill utskottet att kyrkomötet beslutar om att ge detta uppdrag till kyrkostyrelsen nu.

Enligt Svenska kyrkans utbildningsinstitut gjordes ingen specifik översyn av ämnet själavård för präster inför bildandet av utbildningsinstitutet. Kursbeskrivning och kursmål stämmer i stort sett överens med hur det såg ut när undervisningen i själavård tidigare bedrevs av pastoralinstitutet.

Utskottet vill understryka behovet av utbildning i tystnadspliktens regelverk och inkludera detta i översynen.

Under överläggningarna i utskottet berättade biskoparna att biskopskollegiet planerar föra samtal med ledningen på Svenska kyrkans utbildningsinstitut vad gäller frågan om själavård. Detta välkomnas av utskottet. Det utesluter inte att kyrkostyrelsen som ytterst ansvarig för Svenska kyrkans utbildningar ser över dagens utbildning i själavård, och om så behövs, lämnar förslag till förbättringar.

Utskottet anser att utbildningen inom själavård är en angelägen fråga och välkomnar motion 2014:101 och föreslår kyrkomötet att bifalla den.

Uppsala den 26 september 2014

På Kyrkolivsutskottets vägnar

Marie Nielsén, ordförande

Marie Nordström, sekreterare

Beslutande: Marie Nielsén, ordförande, Daniel Larson, Birgitta Lindén, Ronny Hansson, Kekke Paulsson, Sofia Rosenquist, Niklas Grahn, Roland Johansson, Berit Simonsson, Anna-Karin Westerlund, Gunilla Eldebro, Lars-Erik Edlund, Elisabeth Rydström, Torbjörn Arvidsson och Marja Sandin-Wester.

Övriga närvarande vid beslutstillfället: Sara Waldenfors, Monica Lindell Rylén, Camilla Persson, Lissandra Rickemark, Jan Sahlin, Katarina Glas, Elisabeth Sandberg Kullenberg Ulla Littgren, Jerker Schmidt, Niklas Larsson, Margareta Larsson, Ylva Wahlström och Karin Janfalk.

Biskoparna Jan-Olof Johansson och Johan Tyrberg har deltagit i utskottets överläggningar.

Reservation

Vi reserverar oss mot kyrkolivsutskottets beslut att bifalla motion 2014:101 och föreslår att kyrkomötet avslår motion 2014:101.

I motionen finns en otydlig att-sats om vad den egentligen avser. Då utbildningsinstitutet är helt nytt sedan september 2014 är det för tidigt att utvärdera detta. Biskoparna har redan tagit upp frågan om själavårdsutbildning med utbildningsinstitutet.

Anna-Karin Westerlund och Gunilla Eldebro

Särskild mening

Vi vill att kyrkomötet avslår motionen. Detta utifrån att det är förvirring om vad motionen avser och vad som anges i utskottets överväganden.

Ulla Littgren, Jerker Schmidt och Elisabeth Sandberg Kullenberg

Kyrkomötet
Kyrkomötets skrivelse 2014:19

Översyn av utbildning inom själavård

Till kyrkostyrelsen

Kyrkolivsutskottet 2014:20 Översyn av utbildning inom själavård

Kyrkomötet har den 19 november 2014 i enlighet med Kyrkolivsutskottets förslag i betänkande KI 2014:20 beslutat att bifalla motion 2014:101 av Sofija Pedersen Videke att uppdra till kyrkostyrelsen att se över dagens utbildning i själavård samt, om så behövs, komma med förslag till förbättringar.

Betänkandet och ärendet överlämnas till kyrkostyrelsen.

Uppsala den 19 november 2014

Karin Perers

/Anders Lindberg

§ 132 Översyn av utbildning inom själavård

Förelåg Kyrkolivsutskottets betänkande KI 2014:20 Översyn av utbildning inom själavård.

I debatten yttrade sig

Boel Johansson, som yrkade bifall till utskottets förslag

Sofija Pedersen Videke

I detta anförande *instämde* Louise Callenberg

Kekke Paulsson, som yrkade bifall till utskottets förslag

Anna-Karin Westerlund, som yrkade bifall till reservation av Anna-Karin Westerlund och Gunilla Eldebro.

Överläggningen var därmed avslutad och följande förslag förelåg:

- ◆ bifall till utskottets förslag
- ◆ bifall till reservation av Anna-Karin Westerlund och Gunilla Eldebro.

LUNDS
UNIVERSITET

www.lu.se

LUNDS UNIVERSITET

Box 117
221 00 Lund
Tel 046-222 00 00
www.lu.se